

*ББК-65.9 (2)242(2тадж)
УДК-008 (091) (575.3)*

Бо ҳуқуқи дастнавис

Абдурамонова Подшохоним Давлатамоновна

**ҲАЁТИ ФАРҲАНГИИ ВИЛОЯТИ МУХТОРИ КЎҲИСТОНИ БАДАҲШОН
ДАР СОЛҲОИ 1991-2016**

АВТОРЕФЕРАТИ

*диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои таърих
ихтисоси 07.00.02- Таърихи ватанӣ*

Душанбе- 2019

Диссертатсия дар шӯъбаи таърихи навтарини Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи А. Дониши Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон омода шудааст.

Роҳбари илмӣ: **Ғафуров Абдулло**, дотсент, мудири шӯъбаи таърихи навтарини Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи А. Дониши Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон

Муқарризи расмӣ: **Набиев Ваҳоб Машрафович** - доктори илмҳои таърих, профессор, мудири кафедраи таърихи ватани Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Б. Ғафуров

Ганчакова Матлуба Ганчаковна - номзоди илмҳои таърих, дотсенти кафедраи таърихи халқи тоҷики Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С.Айнӣ

Муассисаи пешбар: Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон

Ҳимояи диссертатсия рӯзи 09.01.2020, соати 13:30 дар ҷаласаи Шӯрои диссертатсионии БД.КOA-005 оид ба дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD), доктор аз рӯи ихтисос, ки дар назди Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи А. Дониши Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон (734025, ш. Душанбе, кӯчаи Рӯдакӣ, 33, 221-37-42) амал мекунад, баргузор мегардад.

Бо матни диссертатсия дар китобхонаи марказии илмии ба номи Индира Гандии Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва сомонаи расмии Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи А. Дониши Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон www.institute-history.tj шинос шудан мумкин аст.

Автореферат «___» _____соли 2019 тавзеъ шудааст

Котиби илмии
Шӯрои диссертатсионӣ,
доктори илмҳои таърих

Хоҷаева Наргис
Ҷомиевна

Мазмуни асосии диссертатсия

Мубрам будани мавзӯи таҳқиқот. Халқи тоҷик дорои фарҳанги кӯҳан ва арзишҳои бузурги моддиву маънавий мебошад. Дар тури ҳазорсолаҳо аҷдодони тоҷикон дар ғани гардонидани фарҳанги ҷаҳон саҳми арзандае гузоштаанд. Дар қатори ашхоси намоёни илму маърифат, санъат ва ҳунар, дахҳо нафар намоёндагони минтақаи Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшонро метавон ном бурд. Давраи нави инкишофи ҳаёти фарҳангии Бадахшон маҳз аз замони ноил гардидан ба истиқлолияти давлатӣ оғоз мегардад. Дар ин давра, имкониятҳои васеъ бобати рушди фарҳанги Бадахшон фароҳам омад.

Дар замони ҷаҳонишавӣ дифои арзишҳои миллӣ, яке аз вазифаҳои муҳими Ҳукумати Тоҷикистон қарор гирифтааст. Ин аст, ки Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯзи аввали ба даст овардани истиқлолияти сиёсӣ, соҳаи фарҳангро яке аз соҳаҳои афзалиятноки сиёсати иҷтимоии давлат дониста, барои пешрафти он тамоми тадбирҳои зарурӣ пеша намуд. Ба ин нуқта Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон чунин менигорад: “Рушди ҳамаҷонибаи ҷомеа ва умуман ояндаи кишвар аз вазъи соҳаи маориф вобаста аст”. Аз ин рӯ, Ҳукумати Тоҷикистон илму маорифро ҳамчун захираҳои стратегии пешрафти кишвар арзёбӣ мекунад ва барои маърифатнокии аҳолии мамлакат ва тадриҷан беҳтар намудани аҳволи иҷтимоии кормандони соҳаи илму маориф мунтазам тадбирҳои зарурӣ меандешад¹. Ин ақидаро тақвият дода, Пешвои миллат иброз намуданд, ки “Таърих гувоҳ аст, ки халқи тоҷик аз қабри асрҳо то имрӯз симои миллии худро пеш аз ҳама тавассути фарҳанг нигоҳ доштааст, забони миллии худро ҳифз кардаву густариш додааст ва дар байни халқу миллатҳои дигар соҳиби нуфузу эътибор гаштааст²”.

Баробари ин бояд зикр кард, ки Ҳукумати кишвар қолабҳои замони пешинро шикаста, барои пешрафти ҳаёти фарҳангии ВМКБ, аз ҷумла, инкишофи инфрасохтори иқтисодӣ, тарбияи кадрҳои баландиқтисоси дорои маълумоти олии ва касбии махсус, тандурустӣ, тарбияи томактабии кӯдакон, рушди макотиби миёна, инкишофи соҳаҳои санъат, шаҳрсозӣ, меъморӣ ва ғайра иқдомҳои наҷибро ба сомон расонидааст, ки то кунун дар илми таърих перомунӣ ин масоил тадқиқоти мушаххас сурат нагирифтааст. Аз ин рӯ, таҳлили илмӣ раванди таърихӣ рушди ҳаёти фарҳангии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон тадқиқи илмӣ амиқро талаб менамояд.

Дарачаи омӯзиши мавзӯ. Дар омӯзиши таърихи фарҳанги Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон дар замони шӯравӣ нақши профессор М.Н. Назаршоев хеле бузург аст. Муаллиф дар монографияҳои худ³ перомунӣ ғалабаи Ҳокимияти Шӯравӣ дар Бадахшон, ташкили коллективҳои хоҷагии деҳот, пайдоиши саноат, нақши ташкилотҳои хизмӣ дар пеша намудани инқилоби фарҳангӣ дар Бадахшон тадқиқот бурдааст.

¹ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, 16 апрели соли 2005 // Паём ва рисолати созандаи он. – Хучанд: Нури маърифат, 2017. – С.140-141.

² Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намоёндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, 27 апрели соли 2000 // Ҷумҳурият. – 2000. – 29 апрел.

³ Назаршоев, М. Партияная организация Памира в борьбе за социализм и коммунизм. (1918-1968гг.) / М. Назаршоев. – Душанбе: Ирфон, 1970; Назаршоев, М. Н. Исторический опыт КПСС по руководству социалистическим строительством в Горно-Бадахшанской автономной области Таджикской ССР (1917-1941гг.) / М. Н. Назаршоев. – Душанбе: Дониш, 1982. – 292 с.

Дар тадқиқоти дигари М.Н. Назаршоев ба таври муфассал вазъи фарҳанги ВМКБ дар замони шӯравӣ баррасӣ гардидааст⁴. Дараҷаи маърифатӣ ва касбии омӯзгорони вилоят дар макотиби олии Тоҷикистон дар солҳои 1961-1985 ва нақши зиёиён дар ҳаёти ҷомеа дар тадқиқоти дигари М. Назаршоев ба таври нисбатан васеътар таҳлил шудааст⁵.

Т.В. Каширина ва Д. Давлатёров. дар мақолаи худ масъалаи пайдоиш ва инкишофи низоми маорифи ВМКБ дар замони шӯравиро⁶ баррасӣ намудаанд.

Дар китоби «Таърихи сохтмони маданӣ дар Тоҷикистон солҳои 1917-1977»⁷ ба таври муфассал таърихи нимасраи сохтмони маданӣ дар ҷумҳурӣ, аз пайдоиши нахустин марказҳои фарҳангӣ, бунёди мактабҳо, муассисаҳои илмӣ, аз пайдоиши фарҳанги шӯравӣ то гулгулшукуфии он мавриди омӯзиш қарор гирифтааст.

Перомуни инкишофи фарҳанги ВМКБ дар замони шӯравӣ, С. Тошхучаев,⁸ М. Шерғозиев,⁹ Ш.М. Султонов,¹⁰ М. Назаров¹¹, Н.М. Назаршоев¹² ва дигарон¹³ таҳқиқот намудаанд. Онҳо дар асоси маводи зиёди бойгонӣ масъалаи барҳам додани коҳишёбии иқтисодӣ, пайдоиш ва густариши ҳаёти фарҳангии Бадахшонро дар замони шӯравӣ мавриди омӯзиш қарор додаанд. Таърихи маорифи Бадахшон дар китобҳои А. Я. Вишневский, М.Н. Назаршоев,¹⁴ ва Д. Давлатёров¹⁵ дида мешавад.

Таърихи мусиқии мардуми Бадахшон дар китобҳои Ф. Кароматов, Н. Нурҷонов, Б.Т. Кобилова,¹⁶ С.Х. Акрамова¹⁷ ва дигарон¹⁸ то андозае тадқиқ шудааст. Инкишофи

⁴Назаршоев, М.Н., Назаршоев, Н.М. Сохтмони маданӣ дар Бадахшони Советӣ / М. Н. Назаршоев, Н. М. Назаршоев. – Душанбе: Ирфон, 1985. – 152 с.

⁵ Назаршоев, Н.М. Интеллигенция Таджикистана в 1961-1985 гг / Н. М. Назаршоев. – Душанбе: Дониш, 1989. – С.93.

⁶Каширина, Т. В., Давлатёров, Д. Культурное строительство в Горно-Бадахшанской автономной области / Т. В. Каширина, Д. Давлатёров // Очерки по истории Советского Бадахшана. – Душанбе: Ирфон, 1981. – С.258.

⁷История культурного строительства в Таджикистане (1917-1977гг.) / Отв. ред. П. М. Марсаков. – Душанбе: Дониш, 1983. – Т.2. – 472 с.

⁸Тошхучаев, С. Партийная организация ГБАО в борьбе за развитие культурного строительства в 1929-1941 гг / С. Тошхучаев. – Душанбе, 1967. – 216 с.

⁹Шерғозиев, М. Борьба Коммунистической партии за ликвидацию экономической и культурной отсталости Советского Памира (1920-1940гг) / М. Шерғозиев. – Душанбе, 1966. – 294 с.

¹⁰Султонов, Ш. М. Партийное руководство культурным строительством в условиях развитого социализма /Ш. М. Султонов. – Душанбе, 1976. – 150 с.

¹¹Назаров, М. Санъати халқи тоҷик / М. Назаров. – Душанбе, 1961. – 292 с.

¹²Назаршоев, Н. М. Интеллигенция Таджикистана в 1961-1985 гг. / Н. М. Назаршоев. – Душанбе: Дониш, 1989. – 238 с.

¹³Из истории культурного строительства в Таджикистан / под общ. ред. З. Ш. Раджабова. – Душанбе: Ирфон, 1966. – Т.2. – 670 с.; История таджикского народа. – Душанбе, 2011. – Том VI.

¹⁴Вишневский, А. Я., Назаршоев, М. Н. История образования и идейно-организационного укрепления Горно-Бадахшанской областной партийной организации / А. Я. Вишневский, М. Н. Назаршоев // Очерки по истории Советского Бадахшана. – Душанбе, 1985. – С.123-168.

¹⁵Давлатёров, Д. Развитие народного образования на Памире в годы завершения строительства социализма (1946-1959 гг.) / Д. Давлатёров // Таджикистан в братской семье народов СССР. – Душанбе, 1976. – С.137; Он же: Из истории подготовки педагогических кадров ГБАО в годы завершения строительства социализма (1946-1958гг.) // Изв. АН Тадж. ССР. Отд. общ. наук. – №1. – С.6.

¹⁶Кароматов, Ф., Нурджанов, Н. Музыкальное искусство Памира / Ф. Кароматов, Н. Нурджанов. – М.: Советский композитор, 1978. – Т.1. – 180 с.; - 1984. – Т.2. – 291 с.; Нурджанов, Н., Кобилова, Б. Т. Музыкальное искусство Памира / Н. Нурджанов, Б. Кобилова. – Бишкек, 2010. – Т.3.; Бишкек, 2014. – Т.4.; Бишкек, 2015. – Т.5.

¹⁷Акрамова, С. Х. История изучения музыкальной культуры Таджикистана (1946-2015гг.): Автореф. дисс... док. истор. наук / Акрамова Санавбар Хайруллоевна. – Душанбе, 2018. – 60 с.

маориф ва илм дар Бадахшон ба замони шӯравӣ зич алоқаманд буда, дар ин бора хотираҳои М. Аллахвердов, А. Дьяков, Ф. Митрофанов, И. Крылов¹⁹ далолат мекунад. Кори Ю. Ш. Саидасанов²⁰ бошад, ба корнаомҳои бадахшониён дар солҳои Чанги Бузурги Ватанӣ (1941-1945) аз ҷумла, душвориҳои ҳаёти фарҳангии вилоят дар солҳои чанг баҳшида шудааст. Тадқиқоти З. В. Абдурахмонов²¹ таърихи ташакуллӯбии системаи алоқаи вилоятро дар бар мегирад. Перомуни пайдоиши аввалин театру мактабҳои шӯравӣ дар ВМКБ тадқиқоти А. Ким²², М. Назаров,²³ Н. Х. Нурҷонов²⁴ нақл мекунад.

Дар замони соҳибистиклоли мамлакат низ перомуни омӯзиши таърихи ВМКБ якҷанд рисолаҳо таълиф гардиданд. Масалан, тадқиқоти З. М. Баҳромов²⁵ ба омӯзиши ҳаёти иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва фарҳанги ВМКБ баҳшида шудааст.

Проблемаи гендерӣ ва ҳаёти занони Бадахшон аз ҷониби М. Зикриёева²⁶ Н. Хучасаидова,²⁷ Н. Туйчиева,²⁸ Ш. Шохнаврозов²⁹ омӯхта шудааст.

Вазъияти иҷтимоӣ-иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои истиқлолият аз ҷониби Н.Б. Ҳотамов, Ф. Саидов ва К. Раҳматов³⁰ мавриди таҳлили амиқи илмӣ қарор гирифтааст.

Саҳифаҳои нави таърихи маориф, илм ва фарҳанги мардуми Бадахшон дар китоби Н.М. Додхудоева,³¹ Ш. Хаников,³² К. Парпишов,³³ Г. Сафаркулова,³⁴ «Шуғнон»,³⁵ ва

¹⁸Музыкальная жизнь Советского Таджикистана (1919-1945 гг.). – Душанбе, 1974. – Вып.1. – 100 с; Раджабов, А. Музыкально-теоретическая мысль таджиков в период Шейбанидов XVI-XVII вв. / А. Раджабов // Очерки истории и теории культуры таджикского народа в XVI-XVII вв. – С.71-74.

¹⁹Муф. дар ин бора ниг.: Бойгонии комитети вилоятии ХК Тоҷикистон Ф.2, О. 14, Ед.Хр.111-202 с. Воспоминанием участников гражданской войны и восстановление Советской власти на Памире.

²⁰Саидасанов, Ю. Ш. ГБАО в годы Великой Отечественной войны (1941-1945гг.): Автореф. дисс... канд. истор. наук / Саидасанов Юсуф Шанавалшоевич. – Душанбе, 2011. – 24 с.

²¹Абдурахмонов, З. В. История формирования и развития системы связи в ГБАО Республики Таджикистан (20-е годы XX-начало XXI вв): Автореф. дисс... канд. истор. наук / Абдурахмонов Зевар Вафозазарович. – Душанбе, 2013. – 24 с.

²²Ким, А. Из истории культурно строительство в Таджикистане / А. Ким. – Душанбе, 1972. – С.47-48.

²³Назаров, М. Санъати халқи тоҷик / М. Назаров. – Душанбе, 1961. – 292 с.

²⁴Нурҷанов, Н. Х. Таджикский театр / Н. Х. Нурҷанов. – М., 1988. – С.91.

²⁵Баҳромов, З. М. Социально – экономическая и культурная жизнь ГБАО Республики Таджикистан в годы независимости (1991-2008 гг.): Автореф. дисс... канд. истор. наук / Баҳромов Зафаршо Маджнунович. – Душанбе, 2009. – 24 с.

²⁶Зикриёева, М. Историография проблемы женщин Таджикистана / М. Зикриёева. – Душанбе: Ирфон, 2000. – С.234.

²⁷Худжасаидова, Н. Вклад женщин ГБАО в развитие науки и образования Республики Таджикистан: Автореф. дисс... канд. истор. наук / Низорахоним Худжасаидова. – Душанбе, 2007. – 24 с.

²⁸Туйчиева, С. Н. История развития гендерных отношений в культуре Памира: Дисс... канд. истор. наук /Туйчиева Сурайё Нозиржановна. – Душанбе, 2011. – 197 с.

²⁹Шохнаврозов, Ш. Ситораҳои Бадахшон / Ш. Шохнаврозов. – Душанбе: Деваштич, 2005. – 80 с.

³⁰Ҳотамов, Н. Б. Социально-экономические преобразования Республики Таджикистан в период суверенитета (1991-2006) / Н. Б. Ҳотамов. – Душанбе, 2008.; Саидов, Ф., Раҳматова, К. и др. Анализ социально – экономического положения Республики Таджикистан за годы независимости / Ф. Саидов, К. Раҳматова // Таджикистан и современный мир. – Душанбе. – 2006. – №2 (11). – С.97-108.

³¹Додхудоева, Н. М. Народное образование в ГБАО Республики Таджикистан (1924-1995гг.): Дисс... канд. педагог. наук / Додхудоева Назира Муборакшоевна. – Душанбе, 1997. – 23 с.

³²Хаников, Ш. Теоретическая обоснованность и практическая эффективность мотивационного менеджмента в деятельности современной школы: Автор. дисс... канд. педагог. наук / Ш. Хаников. – Душанбе, 2006. – 24 с.

³³Парпишов, К. Формирование познавательных способностей у старшеклассников на уроках истории таджикского народа: Дисс... канд. педагог. наук / К. Парпишов. – Душанбе: НИИ Академия образования РТ, 2010. – 162 с.

«Таърихи Рушон»³⁶ дарҷ гардидааст. Асарҳои С. А. Гуломшоев³⁷ ва А. М. Самиев³⁸ ба омӯзиши таърихи фаъолияти китобхонаҳои Бадахшон бахшида шудаанд.

Ҳамин тавр, чи гунае, ки аз таҳлили адабиёти фавқ бармеояд, гарчанде пахлуҳои алоҳидаи ҳаёти фарҳангии ВМКБ дар солҳои 1991-2016 аз ҷониби бархе аз муҳаққиқон омӯхта шуда бошад ҳам, вале то кунун дар илми таърих перомони ин мавзӯ таҳқиқоти мушаххас сурат нагирифтааст. Аз ин рӯ, омӯзиши ин мавзӯ аҳамияти зиёди илмӣ дорад.

Мақсад ва вазифаҳои тадқиқот. Ҳадафи асосии тадқиқоти диссертатсионӣ таҳлили маҷмӯи таърихнигорӣ ва инъикоси таърихи рушду нумуи фарҳанги Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, дар тӯли солҳои истиклололият аз ҷониби муаррихон ва санъатшиносони ватанӣ ва хориҷӣ амалӣ гардидааст, ба ҳисоб меравад. Дар асоси сарчашмаҳои бойгонӣ, омӯри, маводи васоити ахбори омма, хотираҳои ходимони фарҳанг, таҳлили илмии раванди таҳавулоти таърихии ҳаёти меҳнаткашонии ВМКБ пешниҳод мешавад.

Бо дарназардошти мақсади тадқиқот вазифаҳои зерини илмӣ дар раванди таълифи рисола ба назар гирифта шудааст:

- тадқиқи раванди хусусиятҳои хоси ҳаёти фарҳангии ВМКБ;
- таҳлил ва омӯзиши фаъолияти муассисаҳои фарҳангӣ ва рушди хунаҳои мардумӣ;
- тадқиқи инкишофи соҳаи варзиш дар ВМКБ;
- таҳлили вазъи кунунӣ ва дурнамои рушди соҳаи сайёҳӣ дар ВМКБ;
- тадқиқи фаъолияти муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар шароити дигаргуниҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва фарҳангиву сиёсӣ;
- омӯзиши таҷрибаи таърихии тайёр намудани мутахассисони баландихтисос барои хоҷагии халқи ВМКБ;
- омӯзиши таҳсили ҷавонони ВМКБ дар муассисаҳои маълумоти ибтидоии касбӣ дар шароити густариши иқтисоди бозаргонӣ;
- нишон додани саҳми муассисаҳои тадқиқотии ВМКБ дар инкишофи илмҳои ҷамъиятӣ ва табиатшиносии Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Объекти тадқиқотӣ диссертатсионӣ мадорики бойгонӣ, адабиёти таърихӣ, монографияҳо, диссертатсияҳо, мақолаҳо ва маҷмӯаҳо, ки ба омӯзиши ҳаёти фарҳангии мардуми Бадахшон дар замони истиклолият бахшида шудаанд, махсуб меёбанд.

Предмети тадқиқот муайян намудани дараҷаи таҳқиқи таърихи омӯзиши ҳаёти фарҳангии ВМКБ ба ҳисоб меравад.

Доираи тадқиқот. Диссертатсия ба омӯзиши ҳаёти фарҳангии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон дар замони соҳибистиклолии Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида шудааст.

³⁴Сафаркулова, Г. История становления и развития образования, науки и культуры ГБАО: Автореф. дисс... канд. истор. наук / Г. Сафаркулова. – Душанбе, 2016. – 24 с.

³⁵Шуғнон / Таҳти назари акад. М. Илолов ва ғ. – Душанбе: Ирфон. – 704 с.

³⁶Бахтиёров, М. Таърихи Рушон / М. Бахтиёров. – Душанбе: Илм, 2013. – С.416.

³⁷Гуломшоев, С. А. История библиотечного дела на Памире / С. А. Гуломшоев. – Душанбе: Кайхон, 2009. – 218 с.

³⁸Самиев, А. М. Географические исследования Памира в конце XIX - первой половине XX вв. и их значение для развития науки и экономики современного Таджикистана: Автореф. дисс... канд. географ. наук // Самиев Амруддин Мухаммадиевич. – Душанбе, 2010. – 24 с.

Асоси назариявӣ – методологии тадқиқот. Дар дисертатсия муаллиф усулҳои илмии омӯзиши таърихнигорӣ ва таърихияти мавзӯро, ки ба даврабандии омӯзиши ҳаёти фарҳангии ВМКБ, муоинаи марҳилаҳои асосӣ, ки ба рушди фарҳанги кишвар мусоидат намудаанд, баррасӣ намудааст. Ба сифати асоси методологии тадқиқот маҷмӯи усулҳои истифода шудаанд, ки дар байни онҳо усулҳои таърихияти илмӣ, аз қабилӣ муқоисавӣ-таърихӣ, масъалагузорӣ-солномавӣ, таърихӣ, инчунин усулҳои таҳлили иҷтимоӣ-таърихӣ мавқеи асосиро ишғол менамоянд.

Инак, усули муқоисавӣ-таърихӣ ҷиҳати муайян намудани таносуби хусусиятҳои рушди фарҳанги ВМКБ бо ҳаводиси таърихӣ дар кишвар рӯҳ дода, дурнамои рушди он истифода шудааст. Тавассути усули масъалагузорӣ-солномавӣ ҳудудҳои тадқиқи масъалаи мазкур муайян шудаанд ва равандҳои солномавии ба марҳилаҳои аз паси ҳам оянда, ки рушди фарҳангро инъикос кардаанд, ҷой дода шудаанд.

Пойгоҳи сарчашмавии тадқиқот. Дар раванди таълифи дисертатсия аз манобеи гуногун истифода шудааст, ки онҳоро метавон ба чор гурӯҳ тақсим кард. **Ба гурӯҳи якум** ҳуҷҷатҳои бойгонии ҷорӣи Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон (ҳисоботи солҳои 1991-2016), маводҳои омории Кумитаи омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, бойгонии давлатии ВМКБ, аз ҷумла, ҳисоботҳои оиди фаъолияти муассисаҳои маориф, “Маркази таълими калонсолон”, гузоришҳои оиди фаъолияти грантҳои Президентӣ, шӯъбаи қор бо қонун ва оилаи вилоят, ҳисоботҳои шӯъбаи фарҳанг, раёсати қор бо қавонун ва варзиш, шӯъбаи рушди сайёҳӣ, ҳисоботи мактаби варзишии кӯдакону наврасон, ҳисоботи идораи телевизиони ва радиои ВМКБ, Донишгоҳи давлатии Хоруғ ба номи М. Назаршоев, Донишқадаи тақмили ихтисос ва бозомӯзии қорамандони соҳаи маориф ба номи Т. Назришоев, Институти илмҳои гуманитарӣ ба номи Б. Искандаров, Институти биологияи Помир ба номи Х. Юсуфбеков, бойгонии Литсейи касбии техникаи н. Шуғнон ба номи И. Элназаров ва ғайраҳо.

Ба гурӯҳи дуюм ҳуҷҷату санадҳои ҳуқуқиву нормативӣ, Қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ВМКБ доир ба мавзӯи тадқиқотӣ, ки асосан маълумотҳои рақамиро дар бар мегиранд, дохил мешаванд. **Ба гурӯҳи сеюм** сӯҳбатҳои доирнамудаи муаллиф бо шахсони алоҳида дар ВМКБ ташкил мекунад.

Навгонии илмӣ тадқиқот ибарат аст:

- рисолаи нахустин маҷмӯи тадқиқоти дисертатсионӣ мебошад, ки ба омӯзиши ҳаёти фарҳангӣ, илм, маориф, соҳаҳои варзиш, сайёҳӣ, эҳё ва рушди ҳунарҳои мардумии ВМКБ дар замони истиқлолият бахшида шудааст;

- ба илм бори нахуст як қатор мадорикӣ бойгонӣ, манобеи таърихӣ ва маълумоти рӯзномавӣ-маҷаллавӣ ворид карда мешавад;

- таҳқиқи раванди тадқиқи раванди хусусиятҳои ҳоси ҳаёти фарҳангии ВМКБ

- тадқиқи раванди хусусиятҳои ҳоси ҳаёти фарҳангии ВМКБ ба таври объективӣ нишон дода шудааст;

- омӯзиши ва таҳлили фаъолияти муассисаҳои фарҳангӣ ва рушди ҳунарҳои мардумӣ, баррасӣ гардидааст;

- тадқиқ ва нишон додани раванди инкишофи соҳаи варзиш дар ВМКБ;

- таҳлили вазъи кунунӣ ва дурнамои рушди соҳаи сайёҳӣ дар ВМКБ;

-ба таври амиқ дар асоси мадорики бойгонӣ тадқиқи фаъолияти муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар шароити дигаргуниҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва фарҳангиву сийёсӣ;

-нишон додани саҳми муассисаҳои тадқиқоти ВМКБ дар инкишофи илмҳои ҷамъиятӣ ва табиатшиносии Ҷумҳурии Тоҷикистон;

Ба ҳимоя муқарароти зерин пешниҳод мегарданд:

1. Болоравии мусбии кори Президент ва Ҳукумати Тоҷикистон дар ҳамкорӣ бо Созмонҳои байналхалқӣ дар сохтмони биноҳои нави ҳозиразамони мактабҳои миёнаи таҳсилоти ҳамагонӣ дар ВМКБ.

2. Қарору нишондодҳои Ҳукумати Тоҷикистон дар инкишофи минбаъдаи санъат дар мисоли сохтмони бинои нави театри милли дар маркази вилоят – ш. Хоруғ барои 500 ҷойи нишаст, биноҳои замонавии қасрҳои фарҳанг дар шаҳракҳои ВМКБ.

3. Сохтмон ва мавриди истифода қарор гирифтани иншоотҳо дар соҳаи маориф, аз ҷумла, бинои раёсати маорифи вилоят ва шуъбаи маорифи шаҳри Хоруғ.

4. Сарвари давлат Эмомалӣ Раҳмон бо гузоштани санги асос ба қорҳои сохтмонӣ дар бинои коллеҷи тиббӣ дар ш. Хоруғ низ оғоз бахшид. Мувофиқи лоиҳа бинои коллеҷ аз 5 ошёна иборат буда, дар он тамоми имконоти зарурии таълим барои 240 донишҷӯ ва хобгоҳ барои 100 ҷой аз рӯи стандарти муосир фароҳам мегардад. Коллеҷ аз бинои таълимӣ, толори маҷлисӣ, ошхона, синфхонаҳои мучаҳҳази фаннӣ, аз ҷумла барои дарсҳои амалӣ, аз синфхонаи таҷрибавӣ ва дигар утокҳои зарурӣ иборат хоҳад буд. Ин муассисаи муосири тиббӣ дар ин мавзӯ бо харчи 13 миллиону 700 ҳазор сомонӣ маблағҳои буҷетӣ сохта мешавад³⁹.

5. Ҳалли дастрасии аҳолии ВМКБ ба маълумоти босифат, интегратсия дар муҳити илмӣ ҷаҳонӣ, модернизатсияи мактаби миёна ва олий, таъсиси квотаи Президентӣ барои сокинони маҳалҳои дурдасти вилоят, сохтмони муассисаҳои нави маданияв-равшаннамоӣ – чун мақсади асосии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар замонҳои соҳибистиклолии кишвар дар давраи ба риштаи тадқиқ гирифташуда дар мисоли ВМКБ. Эълон гардидани соли 2018 “Соли рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ” ва нахустин падидаҳои мусбии он дар мисоли ВМКБ ва ғ.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии тадқиқот. Диссертатсия дорои аҳамияти илмӣ-назариявӣ ва амалӣ буда, натиҷаҳои ба дастмада метавонанд дар қорҳои илмӣ-тадқиқоти муаррихон ҷиҳати муайян кардани равияҳо, усулҳо ва услубҳои тадқиқоти хеш, ки ба ҷанбаҳои гуногуни ҳаёти фарҳангии халқи тоҷик бахшида шудаанд, кумаки воқеӣ расонанд. Натиҷаҳои тадқиқот метавонанд барои офаридани тадқиқоти нав дар омӯзиши таърихи ватанӣ, қурсҳои лексионӣ ва махсус аз фанни “таърихи халқи тоҷик” дар макотиби олии ҷумҳурӣ истифода шаванд.

Апробатсияи қор. Диссертатсия дар ҷаласаи васеъи шуъбаи таърихи навтарини Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи А. Дониши Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳокима гардида, барои ҳимоя пешниҳод карда шуд (суратмаҷлиси № 2 аз 12.01.2019).

Сохтори диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, ду боб, ҳашт зербоб, хулоса, рӯиҳати сарчашмаҳо ва номгӯи адабиёт иборат аст.

³⁹Сафари қорӣ Сарвари давлат Эмомалӣ Раҳмон ба ВМКБ нимаи дуҷуми рӯзи 29 июли соли 2015 ба маркази вилоят - ш.Хоруғ [Манобеи Электронӣ]. – Низоми дастрасӣ: <http://hl.mailru.su/mcached?q=ш.Хоруғ&qurl=http%3A%2F%2Fnews.tj>

Микдор ва тавсифи маводи нашршуда. Мазмуни асосии диссертатсия дар 6 мақолаи дар маҷалаҳои илмӣ нашршудаи муаллиф дарҷ гардидаанд. Аз онҳо 3 мақола дар маҷалаҳои илмии аз ҷониби КОА –и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тавсияшуда ба нашр расидаанд.

Мазмуни асосии мавзӯ

Дар боби аввал “Фаъолияти муссиҷҳои фарҳангӣ ва маърифатии ВМКБ” хусусиятҳои хоси ҳаёти фаҳангии ВМКБ, фаъолияти онҳо ва рушди ҳунарҳои мардумӣ, рушди варзиш ва туризм мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд.

Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон ҳамчун воҳиди сохтори маъмурӣ моҳи январи соли 1925 таъсис гардида, ба ҳайати Ҷумҳурии Мухтории Шуравии Сотсиалистии Тоҷикистон шомил гардидааст. Аҳолии Кӯҳистони Бадахшон таърихи куҳан ва пурғановатро доро мебошад.

Вазъ ва тамоюлҳои рушди Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон дар қарни ХХ дорои як қатор хусусиятҳои хоси ҳудро доро буд. Ин хусусиятҳо бештар ба муҳити ҷуғрофӣ, сатҳи инфрасохтори иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва коммуникатсионӣ вобастагии зич дошт. Дар навбати худ ин омилҳои объективӣ боиси пайдоиши як зумра хусусиятҳои сохтори иҷтимоии ҷомеаи ВМКБ гардида буданд.

Давраи ояндасозии аҳолии ВМКБ аз соли 1991 бо ба даст овардани истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон оғоз гардид. Дар замони соҳибистиклолӣ аз ҷониби олимони соҳаҳои гуногун, аз ҷумла муаррихони тоҷик инъикос ва таҳлили илмии таҳаввулоти ҳаёти фарҳангии меҳнаткашони вилоят оғоз гардид.

Аз таҳқиқотҳои олимони бармеояд, ки дар ВМКБ санъат ва ҳунарҳои мардумии тоҷикон вобаста ба иқлим ва муҳити ҷуғрофӣ он раванди инкишофи ба худ хосро доро буданд. То кунун маҳсулоти ҳунармандони вилоят аз ҷумла маҳсулоти заргарӣ, қандакорӣ, ресандагӣ, ҷуроббофӣ, ҷубтарошӣ, сабадбофӣ, қуллолгарӣ, бофандагӣ, намадмоӣ, мӯҳрабофӣ ва санъати қорқарди сангҳои қимматбаҳо ва нимқимматбаҳо байни аҳолии Тоҷикистон ва сайёҳони хориҷӣ харидорони васеъдоранд. Бечунучаро қарни гузашта дар таърихи халқи тоҷик аз ҷумла аҳолии ВМКБ саҳифаи нави таърихро оғоз намуд.

Ҳамин тариқ, муаллиф ба ҳулосае меояд, ки дар ҳақиқат ВМКД хусусиятҳои хоси ҳудро дорост.

Дар параграфи дуюми боби аввал масъалаи фаъолияти муассисҳои фарҳангӣ ва рушди ҳунарҳои мардумӣ баррасӣ шудаанд.

Ҳунарҳои мардумӣ падидаи ҷолиб ва мураккабе дар фарҳанги бисёрҷабҳаи ҳар як халқи миллат аст, ки он аз сабабҳои таърих бо сарнавишти мардум гиреҳ хурдааст. Он падидаи гуногунпахлу буда, навъҳои мухталифро фаро мегирад, ки перомуни ҳар навъи он метавон даҳҳо китобро тадвин намуд. Ин намунаи ҳунар бо номи «Чакан», «Зардӯзӣ», «Гулдӯзӣ», «Қолинбофӣ», «Қомадӯзӣ» “Қуроббофӣ”, “Тоқидузи”, “Мӯҳрабофӣ”, “Қандакорӣ” ва ғайраҳо шӯҳрат дорад, ки аз даврони қуҳан то имрӯз боқӣ монда, таърихи хеле қадима дорад.

Санъати амалии халқӣ ва навъҳои гуногуни он дар ҳаёти мардум ҷойгоҳи хоса дошта, як падидаи муҳими фарҳанги миллии тоҷикон мебошад. Бо вучуди он, ки имрӯз дар шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурӣ ҳунармандони ҷирадаст машғули эҷоди асарҳои бадеӣ ҳастанд, вале мутаасифона инкишофи навъҳои мухталифи ҳунарҳои миллии дар сатҳи паст қарор дорад. Перомуни ҳунарҳои санъати дастӣ андешаҳо яқсон нестанд,

хатто, бархе аз онҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон қариб аз байн рафтаанд. Бинобар ин, ҳоло зарурати ҳалли масоили марбут ба рушди ин намуди санъат ба миён омадааст. Қабл аз ҳама ҳунарҳои мардумӣ санъати амалии халқӣ ба дастгирии ҳамаҷониба ниёз дорад. Ин аст, ки дар доираи иқдоми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон соли 2018-ро «Соли рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ» ва солҳои 2019- 2021-ро солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ эълон намуданд, ки то имрӯз дар доираи амалӣ намудани ин барнома дахҳо мактабҳои ҳунармандон ташкил шуда, ба фаъолият оғоз намуданд.

Чуроббофӣ – яке аз ҳунарҳои қадимаи мардуми Бадахшон ба шумор меравад. Чуроббофӣ як намуди ҳунари бофандагӣ буда, аз ҳунари суннати бонувони Бадахшон мебошад. Зеро он ба коркарди нахи пашмин марбут аст. Тавре, ки аз сарчашмаҳои таърихӣ бармеояд, чуроббофӣ дар охири садаи XIX дар Бадахшони Тоҷикистон маъмул будааст⁴⁰.

Дар соки чуробҳо нақшу нигорҳои гуногун дида мешавад, ки бо номашон хело мувофиқанд. Аслан, чуробро вобаста ба нақшу нигораш номгузорӣ мекунад. Масалан, “Аждипайкар”, “Аловгул”, “Пари товус”, “Синаи боз”, “Чароғгардонак”, “Пайи пишак”, “Гандумак”, “Занҷирак”, “Камони Рустам”, “Шамшодгул” “Абри сари кӯх”, “Чапу рост”, “Лолагул”, “Садбарг” ва ғайраҳо⁴¹. Махсусан, гули “Аждар” ва “Алов” дар санъати чуроббофии мардуми тоҷик нақши муҳим мебошад. Чунки гули “Аждар ва “Алов” нишонаи ориёи мебошанд. Ҳам дар чуробҳои пешина ва ҳам ҳозира тасвири ин ду нақш васеъ ба назар мерасад⁴². Дар замони муосир бонувони хонанишин Бадахшон, асосан ба қолинбофӣ, гулдузиҳои деворӣ ва чуроббофӣ машғуланд. Ба ақидаи М. Андреев чуроббофӣ яке аз руштёфтатарин ҳунари волои мардуми тоҷик ба шумор меравад⁴³.

Мӯҳрабофӣ – як навъи ҳунари мардумӣ буда, ба сохтани маҳсулоти ороишӣ ва мӯҳрагӣ марбут аст. Маснуоти мӯҳрабофиро асосан аз мӯҳраҳои гуногуни ранга ва риштаву торҳои пластикӣ ва симҳои махсус омода мекунанд. Ҳунари мӯҳравӣ бештар дар деҳоту навоҳии Бадахшон маълум буда, духтарон анвои маснуоти мӯҳрагиро дар туйи арӯсиву чашнҳои миллӣ ва дигар чорабиниҳо васеъ истифода мебаранд. Дар шаҳру ноҳияҳои вилоят духтарону наврасон аз хурдсолӣ бо бофтани навъҳои гуногуни маҳсулоти мӯҳрагӣ шавку рағбат доранд. Дар даврони Истиклолият талабот ба ин намуди ҳунар афзудааст. Зеро, занону духтарон ва махсусан арӯсон, ба ҳамелҳои мӯҳраву гардандбанд, пешовез ва дигар ашёи мӯҳрабофӣ тавачҷӯҳи зиёд доранд. Аз ҷониби дигар маҳсулоти мӯҳрабофиро сайёҳону меҳмонон ҳамчун армуғон харидорӣ карда, ба хорич аз кишвар мебаранд, ки ин омил низ ба рушди ҳунари мӯҳрабофӣ мусоидат менамояд⁴⁴.

Месазад гуфт, ки инкишофи ҳунарҳои меъморӣ, кулолгарӣ, мисгарӣ, заргарӣ, қолинбофӣ ва кашидадузӣ ба рушди наққошӣ низ мусоидат кардааст. Намунаҳои

⁴⁰Мероси фарҳанги ғайримоддӣ дар Тоҷикистон. – Душанбе, 2017. – С.156.

⁴¹ Юнусова, Н., Додхудоева, Л. Народное искусство Памира / Н. Юнусова, Л. Додхудоева. – Душанбе, 2009. – С.105.

⁴² Мероси фарҳанги ғайримоддӣ дар Тоҷикистон. – Душанбе, 2017. – С.157.

⁴³ Юнусова, Н., Додхудоева, Л. Народное искусство Памира/ Н. Юнусова, Л. Додхудоева. – Душанбе, 2009. – С.104.

⁴⁴Мероси фарҳанги ғайримоддӣ дар Тоҷикистон. – Душанбе, 2017. – С.160.

нодири накшу нигоре, ки бостоншиносон дар Бадахшон ва дигар маҳалҳо дарёфтаанд, бозгуи фарҳанги бою рангини гузаштагон мебошад⁴⁵.

Устоҳои бадахшонӣ, аз ҷумла наққошону кулолгарон, мисгарону зардӯзон ва қолинбофону косибон дар офаридаҳояшон нақшу нигорро чун воситаи асосии ороиши бадеӣ корбаст менамуданд. Ҳар як нақшу нигор маъноӣ хос дошта, аз ҷониби халқ номгузорӣ мешуд ва аксари онҳо нишони эътиқоду бовар ба урфу одате буданд. Яъне ҳар як нақшу нигор ҷанбаҳои асотирӣ, динӣ ва сиёсӣ доранд. Барои мазмун пайдо кардани нақш ва рушан шудани он таҷрибаи садсолаҳо кор медиҳад.

Дар замони мо як қатор амалҳои, ки қаблан дастӣ иҷро мешуданд, тавассути компютерҳо тарҳрезӣ мешаванд. Бешубҳа, хуб аст, ки донишҷӯён аз дастовардҳои ҷаҳони муосир бархурдор мегарданд, аммо фаромуш набояд кард, ки хунари анъанавии тоҷикон аз кучо сарчашма гирифтааст ва қорҳои эҷодии хунармандон бо қадом технология офарида мешаванд. Гузашта аз ин, донишҷӯён бояд аз анъанаҳои хунармандии халқи тоҷик огоҳ бошанд. Зарур аст, ки дар таълими фанҳои таҳассусӣ - қандакорӣ, гачкорӣ, наққошӣ, қашидадузӣ ва ғайра анъанаҳои миллии халқамон самаранок истифода шаванд. Инъикоси анъанаҳои миллии дар офаридани осори хунарҳои мардумӣ ба инкишофи ҳисси худшиносӣ, ватандориву ифтихори миллии, инчунин тақмили маҳорат мусоидат менамояд.

Инчунин, вобаста ба мавқеи ҷуғрофии минтақа дар хонасозӣ, шаҳрсозӣ ва меъмори Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, хусусиятҳои хоси худро дорад. Хонаҳои бадахшонӣ аз ҷиҳати меъмории вижагии хоси худро доранд, ки метавонанд дар тарғиби саёҳони хориҷӣ ба Бадахшони Тоҷикистон мусоидат намоянд. Масалан, дар ғарби вилоят яке аз хонаҳои маъмул, ин, хонаҳои панҷсутуна мебошанд, ки дар онҳо рамзи ориёӣ ва исломӣ таҷассум ёфтаанд. Дар шарқи вилоят бошад, ки аслан мардуми қирғизтабор сукунат доранд, дар юртаҳо (боз-уй, қирғиз-уй) иқомат доранд, ки таърихи беш аз ҳазорсола доранд⁴⁶.

Бо мақсади эҳё ва инкишофи хунарҳои мардумӣ дар маркази ВМКБ, марказҳои фарҳангӣ бо номи “Эҳёи фарҳангӣ” ва “Де-Памирӣ” соли 2004 аз ҷониби сокинони ш. Хоруғ Л. Мамадсултонова, ва З. Бердова созон дода шуданд. Ин бонувони ташаббускор маҳсули хунари мардуми Бадахшонро дар намоишгоҳҳои шаҳрҳои Душанбе, Алма-Ато ва Дубай ба намоиш гузоштанд⁴⁷.

Дар пешрафти хунарҳои мардумӣ нақши Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 июни соли 2014, таҳти рақами №375 “Дар бораи инкишоф додани қолинбофӣ ва дигар хунарҳои мардумӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” нақши бориз гузошт.

Ноҳияи Ишқошими ВМКБ аз давраҳои қадим бо хунарҳои мардумии ҳеш машҳур буда, ин боиси он шудааст, ки ин макон ба “Зиёратгоҳ”-и сайёҳони хориҷӣ табдил ёфтааст. Солҳои охир ба ин ноҳия теъдоди зиёди сайёҳони дохиливу хориҷӣ омада, онҳо аз молҳои хунари санъати дастии хунарманди ин диёр, аз қабилҳои либосҳои миллии, ҷуроб, гарданбандҳо харидорӣ мекунанд.

Дар шароити тағйирёбии ҳаёти иҷтимоӣ-иқтисодии ҷамъият дар ВМКБ бо кумаки бевоситаи Ҳукумати ҷумҳурӣ, Филиали Муассисаи давлатии (ФМД) “Маркази

⁴⁵ Юнусова, Н., Додхудоева, Л. Народное искусство Памира / Н. Юнусова, Л. Додхудоева. – Душанбе, 2009. – 173 с.

⁴⁶ The folk art of the Pamirs. – Dushanbe, 2009. – P.34-41.

⁴⁷ Зайдуллоев, А. Мақсад – инкишофи санъати анъанавӣ // Бадахшан. – 2006. – 5 март.

таълими калонсолони Тоҷикистон” дар ш. Хоруғ ташкил шуда, он корҳои зиёдеро дар давраи истиқлолият вобаста ба имконоти хеш ба сомон расонид.

Инчунин, барои таъсиси ҷойҳои нави корӣ ҳамасола аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон лоиҳаҳои зиёде рӯи кор омада истодаанд. Дар ҳудуди вилоят сол то сол теъдоди соҳибкорон оиди ҳунарҳои мардумӣ зиёд шуда, бештари онҳоро бонувон ташкил медиҳанд ва то ба имрӯз теъдоди тамоми соҳибкорзанон дар ВМКБ 1475 нафарро ташкил медиҳад.

Теъдоди гирандагони грантҳои Президентӣ дар шаҳри Хоруғ дар давоми 10 сол ба 18 нафар расид. Масалан, Гуломова Сулҳия барои ташкили сеҳи дӯзандагӣ 5 ҳазор сомонӣ, Мирзоева Бибиноз барои бозомӯзии занону ҷавондухтарони бекор дар ҳаҷми 10 ҳазор сомонӣ, Ҳусейнова Зебинисо барои таъсиси сеҳи дузандагӣ ба маблағи 40 ҳазор сомонӣ, Шерғозиева Заррина ба маблағи 20 ҳазор сомонӣ ва ғайраҳо соҳиби грантҳо ⁴⁸ гардиданд. Ҳамасола дар назди Мирзоева Бибиноз зиёда аз 100 нафар занону ҷавондухтарони бекори шаҳри Хоруғ ва ноҳияҳои вилоят касбҳои дузандагӣ, бофандагӣ ва қаннодиро аз худ карда истодаанд.

Бояд тазакурр дод, ки таҷҷасуми ҳунарҳои миллӣ дар ороиши сару либос низ мушоҳида мешавад. Зеро либоси миллӣ рӯки муҳими ҷаҳонбинӣ ва фарҳанги ҳар як халқу миллат аст. Аксар вақт намояндаи ҳар миллатро маҳз бо ҳамин пирӯҳонаш мешиносанд. Воқеан анъанаҳои миллӣ ва ҳифзу риояи он дар замони муосир басо муҳим аст.

Аз гуфтаҳои боло бармеояд, ки баъд аз ноил гардидан ба истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ санъати мардуми ВМКБ қадам ба қадам зина ба зина рӯ ба инкишоф ниҳод. Дар ВМКБ низ таҳаввулоти назаррас дар инкишофи санъати касбӣ ва ҳунарҳои мардумӣ ба миён омаданд.

Дар қисмати сеюми боби аввал масъалаи “**Инкишофи соҳаи варзиш дар ВМКБ**” баррасӣ шудааст. Иқлим ва муҳити ҷуғрофии минтақа водор менамуд, ки як зумра намудҳои бозӣҳои варзиши миллӣ дар Бадахшон тавлид ва инкишоф ёбанд. Аз сарчашмаҳои таърихӣ бармеояд, ки аз замони қадим ва асрҳои миёна дар байни аҳолии вилоят чунин намудҳои бозӣҳои варзишӣ ба монанди сангпартоӣ (аксаран сангҳои вазнин), давидан ба баландии теппа, ҷавгонбозӣ, баромадан ба сутун, кашидани арғамчин, бузкашии обӣ (бузи сунъиро ба маҷрои дарёи кӯҳӣ партофта ҷавонон онро дарёб менамуданд), бузкашӣ, гӯштингирӣ ва ғайра хеле маъмул будааст.

Дар асри XX Помир ба яке аз марказҳои асосии умумииттифоқии кӯҳнавардӣ табдил ёфт. Аз экспедитсияи тоҷикӣ-помирии умумииттифоқӣ бо сарвари А. Облаков соли 1932 оғоз гардида, ҳар сол садҳо кӯҳнавардон ба кашфи кӯлҳои баландтарини Иттиҳоди Шӯравӣ ба Бадахшони Тоҷикистон ташриф меоварданд. Мусобиқаҳои умумииттифоқӣ ва байналмилалӣ кӯҳнавардон Помири Тоҷикистонро ба ҷаҳониён муаррифӣ менамуданд. Ин боиси тарбияи даҳҳо кӯҳнавардони тоҷик гардид, ки дар солҳои Шӯравӣ дар мусобиқаҳои байналмилалӣ ширкат варзиданд.

Дар аввали солҳои 90 – уми асри XX вазъи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиши Тоҷикистон ва ВМКБ вобаста ба дигаргуниҳои сиёсӣ ва иҷтимоӣ – иқтисодӣ коста гардид. Музаффариятҳои варзишгарони тоҷик дар арсаи байналхалқӣ асосан аз ҳисоби захираҳои кадрӣ қаблӣ ва устодони собиқадори варзиш дастболо мегардиданд.

⁴⁸Дар ҳамон ҷо. – С.5.

Баъди расидан ба сулҳу салоҳ ва Ваҳдати миллӣ, Ҳукумати Тоҷикистон бобати эҳё ва рушди соҳаи варзиши мамлакат тамоми чораҳои заруриро пиёда намуд. Масалан, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оиди тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш» соли 1997⁴⁹ қабул карда шуд. Бобати дар амал татбиқ намудани қонуни мазкур соли 1997 шумораи тамоми иншоотҳои варзишӣ ба 6243 адад расонида шуд. Аз ҷумла, варзишгоҳҳо – 71, толорҳои варзишӣ - 1021, аз ҷумла, дар ВМКБ 3 адад варзишгоҳ, 394 майдончаҳои варзишӣ ва 21 толори варзишии типӣ нав сохта ба истифода дода шуданд⁵⁰.

Дар мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатии ВМКБ низ бобати солимгардонии аҳоли як қатор қарорҳои дахлдор қабул гардиданд, ки дар натиҷа иншоотҳои нави варзиши бунёд ёфта, сафи варзишгарони вилоят афзуд. Масалан, дар зарфи даҳ сол (1997-2007) дар ВМКБ шумораи варзишгарон ба 67416 расид, ки аз ин шумора 12698 нафарро духтарон ташкил меоданд⁵¹.

Қобили зикр аст, ки дар бехтар намудани вазъи саломатии мардум, Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 март соли 2003 “Оиди ташаккул додани тарзи ҳаёти солим дар Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2010” хеле муҳим арзёбӣ мешавад⁵².

Оиди дар амал татбиқ намудани қарори дар боло зикргардида дар ВМКБ 13 маҷмааи варзишӣ бунёд гардида, дар онҳо 13214 нафар ҷавонон бобати обу тоб додани бадан ба варзиш рӯй оварданд, ки аз ин шумора 3202 нафарро духтарон ташкил доданд. Умуман аз 16416 нафар варзишгарони вилоят 3402 нафар занон буданд⁵³.

Масалан, дастаи волейболбозони Бадахшон аз соли 1997 то 2017 дар мусобиқаҳои шаҳрҳои Техрон, Алма-Ато, Бишкек, Душанбе ва ғайраҳо иштирок намуда, аз худ маҳорати баланди варзишгарӣ нишон дода, сазовори ҷойҳои намоён гардиданд⁵⁴.

Бояд гуфт, ки дар давраи ҷаҳонишавӣ ва бархурди тамаддунҳо варзиш ва фаъолияти варзишӣ омили асосии муаррификунандаи ҳар як халқу миллат мебошад. Ин аст, ки тавачҷӯҳи Ҳукумати кишвар ба соҳаи варзиш сол аз сол зиёд шуда истодааст.

Мақтаби варзишии кӯдакон ва наврасони вилоят бобати дар ҳаёт татбиқ намудани Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Оиди варзиш” аз 20 декабри соли 2006, таҳти рақами 429, Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Барномаи умумии инкишофи варзиш барои солҳои 2011-2015” таҳти рақами 278 аз 2 июни соли 2011 корҳои зиёдеро ба сомон расониданд. Инчунин, варзишгарони вилоят дар мусобиқаҳои байналхалқӣ низ иштироки фаъолона доранд. Чунончи, тарбиягирандаи мақтаби кӯдакон ва наврасони варзишии ноҳияи Роштқалъа Ш. Алидодов дар соли 2013 дар мусобиқаи кушоди Осиё дар шаҳри Техрон аз рӯи мусобиқаи каратэ “Кёкушенкай” ширкат карда, сазовори дипломи мусобиқа гардида, ба ҳайати 10

⁴⁹Закон Республики Таджикистан «О физической культуре и спорте». – Душанбе, 1997. – С.4.

⁵⁰Каримова, Д. Предпосылки к зарождению / Д. Каримова // Варзиш – Спорт. – 2004. – 5 апрел.

⁵¹Худжасаидова, Н. Участие женщин ГБАО в общественно-политической, культурной и экономической жизни Республики Таджикистан (1991-2008гг.): Автореф. дисс... канд. истор. наук / Худжасаидова Низорабегим Хушқадамовна. – Душанбе, 2008. – 22 с.

⁵²Постановление Правительства Республики Таджикистан от 3.03.2003 г., № 84, «О программе формирования здорового образа жизни в Республике Таджикистан до 2010г.» // Варзиш – Спорт. – 2003. – 7 марта.

⁵³ Ҳисоботи Раёсати кор бо ҷавонон, варзиш ва сайёҳии вилоят дар солҳои 1997-2007 // Бойгонии ҷорӣи Ҳукумати ВМКБ. – С.15.

⁵⁴Худжасаидова, Н. Участие женщин ГБАО в общественно-политической, культурной и экономической жизни Республики Таджикистан (1991-2008гг.): Автореф. дисс... канд. истор. наук / Худжасаидова Низорабегим Хушқадамовна. – Душанбе, 2008. – 22 с.

нафар беҳтарин варзишгарон шомил гардида, роҳхат барои иштирок дар мусобиқаи “Евразия”-и Ҷумҳурии Қазоқистонро дарёфт намуд⁵⁵.

Ҳамин тавр, варзишгарони мактаби кӯдакон ва наврасони варзишии ВМКБ дар мусобиқаҳои байналхалқӣ, ҷумҳуриявӣ ва вилоятӣ 10 медали тилло, 17 медали нукра, 9 медали биринҷӣ, дар маҷмӯъ соҳиби 36 медал гардиданд. Дар мусобиқаҳои вилоятӣ бошад, дар ин сол варзишгарони ҷавони ноҳияи Шугнон 27 медали тилло, 14 медали нукрагӣ, 13 биринҷӣ ва дар маҷмӯъ соҳиби 54 медал гардиданд⁵⁶.

Перомуни муваффақиятҳо ва мушкilotҳои ҷойдоштаи соҳаи варзиши ноҳияи Мурғоб дар мадорики бойгонӣ чунин омадааст: “ Соли 2013 шумораи умуми ҷавонони ноҳия 4237 нафарро ташкил дода, аз ин шумора, 2043 нафар ҷавонписарон, 2194 нафар ҷавондухтарони синни 14-17 сола ва 2861 нафарро ҷавонони 19-30 сола ташкил дод, ки аз ин шумора 663 нафар ба ҷои кор таъмин буда, 2166 нафарро бекорон ташкил медиҳанд. Дар ноҳия мактаби кӯдакон ва наврасони варзишӣ фаъолият дошта, дар он 180 ҷавонписарону ҷавондухтарон ба тамрини бадан фаро гирифта шуда, аз онҳо 106 нафар ҷавонписарон ва 74 нафарро ҷавондухтарон ташкил медиҳанд”⁵⁷.

Тарбиягирандагони мактаби варзишии кӯдакон ва наврасони ВМКБ моҳи майи соли 2014 дар мусобиқаи гуштини миллӣ, ки дар шаҳрҳои Душанбе ва Кӯлоб доир гардид, иштироки фаъол дошта, варзишгарони вилоят: Д. Азизуллоев, А. Хучаазизов (гуштини миллӣ), Б. Боқиев Б, Х. Хусравов, С. Раҳмихудоев, Ш. Заренов, Ҷ. Боқиев, С. Шанбиев (аз рӯи самбо) дар вазнҳои мухталиф ҷойҳои якумро ишғол карданд⁵⁸.

Дар маҷмӯъ варзишгарони мактаби кӯдакон ва наврасони ВМКБ дар соли 2014 дар 7 мусобиқаи байналхалқӣ, 5 ҷумҳуриявӣ ширкат варзида, соҳиби 33 медал, аз он ҷумла 11 медали тилло, 10 медали биринҷӣ ва 12 медали нукрагин гардиданд⁵⁹.

Варзишгардухтарони вилоят низ дар мусобиқаҳои ҷумҳуриявӣ иштирок карда, аз худ маҳорати баланди варзишӣ нишон доданд. Масалан, аз 17 то 22 майи ҳамон сол дар ш. Душанбе бозигарони варзишӣ дар риштаи баскетбол байни занон доир гардида, тарбиягирандагони мактаби кӯдакон ва наврасони варзишии шаҳри Хоруғ бо медалу ифтихорнома сарфароз гардиданд.

Бо ташаббуси Кумитаи кор бо ҷавонон ва варзиши назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва раиси ш. Хоруғ бахшида ба 77-солагии мураббии хизматнишондодаи Ҷумҳурии Тоҷикистон Н. Одинаев дар варзишгоҳи ш. Хоруғ мусобиқаи ҷумҳуриявӣ бо ҷоизаи пулӣ ба маблағи 10 ҳазор сомонӣ доир гардид. Дар он 6 дастаи яккачини ВМКБ иштирок карданд. Дар мусобиқаи мазкур ҷойи аввалро вилояти Суғд, ҷои дуюмро ВМКБ ва сеюмро ш. Душанбе ишғол карданд. Маблағгузорони асосии варзишгарони ВМКБ дар соли 2014 инҳо: раиси ш. Хоруғ Ф. Имомбердиев, директори

⁵⁵Ҳисобот оиди фаъолияти бахши ҷавонон, варзиш ва сайёҳии н.Роштқалъа дар соли 2013. - №2-39 // Бойгонии ҷорӣи Ҳукумати ВМКБ.. – С.2.

⁵⁶Дар ҳамон ҷо.

⁵⁷Ҳисобот оиди фаъолияти бахши ҷавонон, варзиш ва сайёҳии н.Мурғоб дар соли 2013. - №2-39 // Бойгонии Раёсати ҷавонон, варзиш ва сайёҳии ВМКБ. – С.9.

⁵⁸Ҳисоботи мактаби варзиши махсуси кӯдакон ва наврасони вилоят аз 10 декабри соли 2014. - №38 // Бойгонии Раёсати ҷавонон, варзиш ва сайёҳии ВМКБ. – С.3.

⁵⁹Дар ҳамон ҷо. – С.3.

генералии ширкати “Помир Энерчи” Д. Ҷумъаев, соҳибкорони маҳаллӣ Х. Бахталиев, Н. Сабзалиев буданд⁶⁰.

Дар соли 2018 паҳлавони мактаби варзишии ноҳияи Рӯшон Фарорун Мирзошоев, дар мусобиқаи 12 - уми қаҳрамони Осие оид ба дзюдо дар шаҳри Бейрути давлати Ливан ширкат варзида, сазовори ҷойи сеюм гардид. Фарорун Мирзошоев дар вазни то 55 кило соҳиби медали биринҷӣ гардид¹⁹⁶.

Ҳамин тавр, метавон гуфт, ки дар замони соҳибистиклолии кишвар, гарчанде дар солҳои аввал соҳаи варзиш рӯ ба таназзул ниҳода бошад ҳам, бо дастгирии Ҳукумати кишвар барои рушди соҳаи варзиши мамлакат, хусусан варзишгарони ВМКБ тамоми шароитҳо фароҳам оварда шуданд.

Ҳамин тариқ ба ҳулосае омадан мумкин аст, ки дар замони истиклолият ба туфайли ғамхории роҳбарияти кишвар, ба истифода додани иншоотҳои варзишӣ омода намудани мутахассисони соҳаи варзиш ин соҳа рӯ ба инкишоф ниҳода, имкон дод, ки варзишгарони вилоят дар мусобикоти ҷумҳуриявӣ байналмилалӣ ширкат намоянд.

Қисмати чоруми боби аввал ба масъалаи “**Рушди соҳаи сайёҳӣ дар Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон**” бахшида шудааст.

Ривоятҳои зиёд ва сарчашмаҳои таърихӣ хусусан падари таърих - Ҳеродот дар асари худ “Таърих” аз олами табиат, наботот, иқлим ва аҳолии Помир маълумотҳои муфассал медиҳанд.

Ёдгориҳои санъати меъморӣ қадими Бадахшон ба монанди қалъаи Ямчун ва Қаҳқаҳа (Ишкошим), петроглифҳои ноҳияҳои Шуғнон, Рӯшон, Мурғоб ва Ишкошим аз фарҳанги ғании аҳолии ВМКБ шаҳодат медиҳанд.

Аз рӯи маълумоти бостоншиносии маъруфи шӯравӣ ва Тоҷикистон М. А. Бубнова⁶¹ танҳо дар Помири Фарбӣ беш аз 2 ҳазор ёдгориҳои бостонӣ ба қайд гирифта шудаанд.

Баробари инкишофи кӯҳнавардӣ варзишӣ, ки дар боло иброн гардид, дар Бадахшон дар солҳои шӯравӣ таҳқиқотҳои назариявӣ ва амалӣ аз ҷониби олимони Академияи илмҳои Иттиҳоди Шӯравӣ, ки аҳамияти стратегӣ (ҳарбӣ) ва нучумшиносӣ дошт, ба роҳ монда шуд.

Дар Тоҷикистон ба соҳаи сайёҳӣ ҳанӯз дар замони шӯравӣ мароқ зоҳир шуда, соли 1960 дар назди иттифокҳои касаба соҳаи сайёҳӣ таъсис дода шуд. Шӯбаи помирии филиали он бо номи “Бӯрои сайёҳӣ” 1 июли соли 1984 бунёд шуда буд.

Баъди соҳибистиклолии кишвар дар соли 1992 аввалин ширкати хусусии сайёҳӣ бо номи “Памир Силк Тревел,” ки ба сайёҳии кӯҳӣ- варзишӣ, этнографӣ ва ташкили турҳои экологӣ дар Помир машғул буд, таъсис дода шуд.

Асоси директиви раванқи сайёҳӣ дар ВМКБ Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оиди тасдиқ намудани Барномаи давлатии инкишофи сайёҳӣ барои солҳои 2010-2014» ба шумор меравад. Имрӯз соҳаи сайёҳии ВМКБ аз ҷониби шӯбаи рушди сайёҳии вилоят, ки тобеи Кумитаи рушди сайёҳии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад, сиёсати ягонаи давлатро дар соҳаи сайёҳӣ пиёда месозад. Шӯбаи мазкур дар ноҳияҳои Дарвоз, Ишкошим ва Мурғоб бахшҳои худро дорад.

⁶⁰Ҳисоботи мактаби варзиши махсуси кӯдакон ва наврасони вилоят аз 10 декабри соли 2014. - №38 // Бойгонии Раёсати ҷавонон, варзиш ва сайёҳии ВМКБ. – С.3.

¹⁹⁶Ҳисоботи бахши қор бо ҷавонон ва варзиши ноҳияи Рӯшон дар соли 2016. – С.6.

⁶¹Бубнова, М. А. Археологические памятники Западного Памира / М. А. Бубнова. – Душанбе, 2015. – 305 с.

Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон бо кӯлҳои зебои: Қаракул, Яшилкул, Рангкул, Сарез, Шуркул, Друмкул ва ғайраҳо, бо қалъаҳои дорои таърихи куҳан “Карон” (қалъаи Шаҳшаҳа дар ноҳияи Дарвоз), қалъаи “Қаҳқаҳа” дар ноҳияи Ишқошим, ва бо куҳҳои сарбафалаккашидааш, аз ҷумла “Пиряхи Хирсон” дар ноҳияи Ванҷ, инчунин бо гиёҳҳои шифобахшаш диққати оламиёнро ба худ ҷалб кардааст.

Агар даҳ сол қабл дар Бадахшон ҳамагӣ як меҳмонхона вуҷуд дошта бошад, пас айни замон шумораи онҳо ба 24 адад расидааст. Шумораи ширкатҳои сайёҳӣ бошад, ба 20 адад расида, дар вилоят 3 шифохона, зиёда аз 50 меҳмонхона ва чандин объектҳои хуроки умумӣ ташкил шудаанд. Назар бар дигар манотиқи ҷумҳурӣ ин рақам кам бошад ҳам, вале хурсандиовар аст. Зеро инкишофи соҳаи сайёҳӣ дар ВМКБ ҳамеша дар мадди назари Ҳукумати мамлакат қарор дорад. Ин аст, ки соҳаи сайёҳӣ дар ВМКБ дар ҳоли рушду тавсеъаёбист. Чунончи, ВМКБ ба Парки Миллии Тоҷикистон, “Кӯҳҳои Помир” ба рӯихати мероси маданияи СММ шомил гардида, ки дар ин роҳ Ҳукумати мамлакат 10 сол талош варзид. Ба “Кӯҳҳои Помир” кӯли Сарез, қуллаи Исмоили Сомонӣ, ноҳияҳои Дарвоз, Ванҷ, Язгулом шомил буда, ин имкон медиҳад, то дар ояндаи наздик шумораи сайёҳони хориҷӣ ҳар чи бештар ба ВМКБ густариш ёбад.

Ҳар сол дар Тоҷикистон экспедитсияҳои байналхалқӣ доир шуда, дар онҳо кӯҳнавардони кишварҳои мухталиф ба қуллаҳои дар тобистон ҳам барфпӯши Помир мебароянд. Ҷойҳои истироҳатию фароғати “Лаъл” дар мавзеи Чорбоғ, “Кевикас” ва “Помирлоҷ” дар маркази шаҳр, “Сирена” дар маҳаллаи Тем, “Сарез Бартанг” дар ноҳияи Рушон, “Яшиккул”, “Қаракул” ва “Булункул” дар ноҳияи Мурғоб ҷавобгӯ ба стандартҳои ҷаҳонӣ буда, сайёҳонро қабул менамоянд ⁶².

Тибқи маълумотҳои кумитаи омили Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ВМКБ танҳо дар соли 2017 аз вилоят 744 нафар сайёҳон боздид ба амал овардаанд.

Кӯли Сарез воқеъ дар водии Бартанг буда, дар ноҳияи Рӯшони ВМКБ ҷойгир аст. Онро “Нозанини хуфта” меноманд ва аз баландкӯҳтарин ва зеботарин кӯлҳои дунё ба ҳисоб меравад. Тибқи назарсанҷии Ассотсиатсияи сайёҳии экологӣ-фарҳангии Помир (АСЭФП), аксаран сайёҳон ба Помир танҳо барои дидани ин кӯл ташриф меоранд, вале аз сабаби набудани роҳ сайёҳони хориҷӣ кӯлро дидан наметавонанд. Дар ҳоле, ки масъалаи самаранок истифода кардани кӯлро борҳо ҳуди сарвари давлат Эмомалӣ Раҳмон бардошта буданд.

Бобати инкишофи соҳаи сайёҳии ВМКБ бояд зикр намуд, ки танҳо дар зарфи чор сол (2008-2012) тавассути Ассотсиатсияи АСЭФП, Барномаи ҷонибдории инкишофи иқтисодии манотиқи кӯҳистон (БҶИИМК), Фонди Оғохонии ВМКБ, 2918 сайёҳон, ба вилоят ташриф овардаанд⁶³.

Солҳои 2007-2012 тавассути Барномаи ёрии ҷамъиятӣ ба ноҳияҳои кӯҳӣ (БҶИИМК)- и Фонди Оғо-хон, бо дастгирии ташкилоти ғайридавлатии Фаронсавии «Екваттер» дар ба амал татбиқ намудани лоиҳаҳои нави сайёҳӣ корро шурӯъ карданд.

⁶²Туризм в Таджикистане - относительно молодое направление [Манобеи электорони]. – Низомӣ дастрасӣ: <http://old.news.tj/ru/newspaper/article/turizm-na-pamire-bolshoe-budushchee>

⁶³Ҳисоботи Раёсати ҷавонон, варзиш ва сайёҳии вилоят дар июни соли 2013 // Бойгонии Раёсати ҷавонон, варзиш ва сайёҳии ВМКБ. – С.5.

Оиди инкишофи соҳаи сайёҳӣ дар ноҳияи Шуғнон бо қарори Раиси вилоят аз 25-уми феввали соли 2011 ва қарори Раиси ноҳияи Шуғнон аз 30-уми мартӣ ҳамон сол “Оиди тасдиқи концепсияи миллии сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2009-2019” як қатор чорабиниҳо гузаронида шуданд.

Бо ташаббуси Кумитаи кор бо ҷавонон, варзиш ва сайёҳии вилоят ва бо дастгирӣ Барномаи БИҶМИК Фонди Оғохон ва АСЭФП, 19 сентябри соли 2015 бори дуюм мусобиқаи Регата дар Боми ҷаҳон Regatta in Roof of the World дар кӯли Қарокӯли ноҳияи Мурғоб доир гардид. Дар он намояндагон аз давлатҳои Англия, Германия, Швейтсария ва дигар кишварҳои хориҷӣ иштирок карда буданд. Дар ин мусобиқа варзишгарон дар шароити баландкӯҳи Қарокӯл рекордҳои нави ҷаҳонӣ дар соҳаи сайёҳӣ нишон дода, ва аз тарафи дигар чунин чорабиниҳо боиси даромади пулӣ ба буҷаи давлат хоҳанд гардид.

Оиди монеаҳои ҷойдошта дар соҳаи сайёҳии вилоят директори ширкати "Помир-энерҷӣ" Д. Ҷумъаев мегӯянд, ки дар ҳақиқат мо ҷойҳои хеле зебо дорем ва онҳо сайёҳонро аз хориҷи кишвар ба худ ҷалб мекунанд. Талаботи сайёҳони хориҷӣ аз талаботи мо дида ба соҳаи сайёҳӣ бештар аст, аз ин сабаб соҳибкорони соҳаи сайёҳиро зарур аст, ки ҷиҳати баланд бардоштани инфрасохтор ва сифати хизматрасонӣ дар соҳаи сайёҳӣ барои ҷалби ҳарчи бештари сайёҳони хориҷӣ тамоми шароитҳоро ба роҳ монанд.

Ҳамин тавр, бобати баланд бардоштани соҳаи сайёҳии вилоят аз рӯи барномаи сайёҳии Донишгоҳи Осиеи Марказӣ дар ш. Хоруғ курсҳои нав оиди тайёр намудани роҳбаладон ва мутахассисони соҳаи сайёҳии кӯҳӣ ва муҳофизати ёдгориҳои таърихии ВМКБ кушода шуданд.

Инчунин, перомунӣ инкишофи минбаъдаи соҳаи сайёҳии вилоят як қатор конференсу чорабиниҳои сатҳи ҷаҳонӣ гузаронида шуданд. Масалан, оиди зарурияти растаниҳои шифобахши Помир табиби ҳозиқ Ш. Давлатмамадов, роҳбари ташкилоти ҷамъиятии "Кӯҳҳои Помир" Қ. Аламшоев ва роҳбарони дигар ширкатҳои сайёҳӣ дар назди иштирокдорони семинари байналхалқии “Ҳайвоноти ваҳшӣ”, “Помир-2015” баромад карданд. Дар охири кори конференсия ба иштирокдорони он филми кӯтоҳмудати "Регата на Каракуле", ки дар вақти гузаронидани чорабинӣ дар ҳудуди ноҳияи Мурғоб сабт шуда, намоиш дода шуд⁶⁴.

Бояд гуфт, ки рӯз то рӯз сатҳи сифати хизматрасонии соҳаи сайёҳии вилоят хубтару беҳтар гардида, дар натиҷаи зиёд шудани шумораи меҳмонхонаҳо, ҳомстейҳо ҷойҳои нави корӣ барои сокинони вилоят пайдо шуда истодааст, ки ин сафи бекорони вилоятро то рафт коҳиш медиҳад.

Таҳлил нишон медиҳад, ки дар 28 соли истиқлолият дар соҳаи сайёҳӣ дигаргуниҳои кулӣ ба амал омада, шароит барои қабули сайёҳон сол аз сол мусоидтар мешавад. Пайдо шудани ширкатҳои зиёди сайёҳӣ, сохтмони иншоотҳои маишиву фарҳангӣ, ташкили конференсу тренингоҳо, омода намудани мутахассисони соҳибкасб рушди ин соҳаро таъмин намуда, барои оянда заминаи уствор фароҳам оварданд.

Боби дуюми рисола “ **Рушди маориф ва илми вилоят дар замони истиқлолияти давлатӣ**” аз 4 зербоб иборат аст. Дар қисмати якуми боби дуввум мсъалаи

⁶⁴Қурбонбеков Х. ГБАО. Красота одна не заманит туриста... Обновлено 07.12.2015 06:18 [Манобеи электорони]. – Низомӣ дастрасӣ: <http://www.narodnaya.tj/regioni/1074-2015-12-07-06-18-30>

“Фаъолияти муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар шароити дигаргуниҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва фарҳангиву сиёсӣ” мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст.

Қайд мешавад, ки дар нимаи дуюми асри XX соҳаи маорифи халқи Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон хеле рушд ёфта, яке аз бехтарин соҳаи маориф дар собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ ба ҳисоб мерафт⁶⁵. Аммо баъди пош хурдани давлати шӯравӣ ва воқеаҳои мудҳиши солҳои 90-уми садаи XX низоми маорифи кишвар коҳиш ёфт. Ҷанги шаҳрвандии солҳои 1992-1997 ба тамоми соҳаҳои ҳаёти мамлакат, аз ҷумла, ба соҳаи маориф низ таъсири манфӣ расонид. Маблағгузориҳои Ҳукумати мамлакат ба соҳаи маориф аз 11% соли 1992 то ба 2,1% дар соли 1999 расид. Ба дарс хозирнашудани хонандагон аз 6% дар соли 1989 то ба 20% дар соли 1997 расид. Қариб 25% ҷавондухтарон ва 20% ҷавонписарон аз синни 7 то 18 сола дар соли 1996 натавонистанд, ки соҳибмаълумот шаванд⁶⁶. Бинои мактабҳо бо ҷиҳози шикаста, кор накардани системаи гармидиҳӣ, набудани барқ, нарасидани асбобҳои хониш, китобҳои дарсӣ ва ғайра, якбора паст шудани маоши омӯзгорон, боиси аз кор рафтани бархе аз омӯзгорон гардид.

Ба шароити муташаничи ҷомеа нигоҳ накарда Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон саъю кӯшиш менамуд, ки раванди таълим ва илмомӯзии насли ҷавони кишварро зери назорат гирифта онро ба маҷрои лозима равон намояд.

Бо ба охир расидани ҷанги шаҳрвандӣ, сулҳу салоҳ ва ваҳдати комили миллӣ дар кишвар барқарор шуда, як қатор қонун ва барномаҳои давлатӣ қабул шуданд, ки онҳо дар рушди соҳаи маориф саҳми калон гузоштанд. Аз ҷумла, “Стандарти давлатии маориф” 12 октябри соли 1997, “Стратегияи кам кардани камбизоатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон - соҳаи маориф” 3 апрели соли 2002, “Барномаи компютеркунонии макотиби миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2003-2007” 22 апрели соли 2002⁶⁷, “Консепсияи миллии маориф” 3 майи соли 2002⁶⁸ қабул шуданд, ки ба рушди маорифи кишвар тақони ҷиддӣ доданд.

Сарфи назар аз муқовимати пуршиддати ҷанги шаҳрвандӣ, давраи якуми ислоҳоти низоми маориф дар солҳои 1991-2000 гузаронида шуд. Он дар ҷаҳорҷӯбаи барномаи давлатии “Маълумот барои ҳама” доир гардид. Натиҷаҳои ислоҳоти соҳаи маориф дар ҳуҷҷати муҳим бо номи ҳисоботи миллӣ “Баҳодихӣ ба ҳолати маориф барои соли 2000 дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷамъбаст карда шуд⁶⁹.

Дар натиҷаи амалӣ шудани даври аввали ислоҳот дар ҷумҳурӣ соли 1999 беш аз 4484 муассисаҳои соҳаи маориф, аз он ҷумла: 562 муассисаи томактабӣ, 3522 мактабҳои миёнаи маълумоти умумӣ, интернат ва хонаи кӯдакон барои кӯдакони ятим, 50 муассисаҳои техникӣ, 24 мактабҳои олии ба кор шурӯъ карданд⁷⁰. Ин

⁶⁵Муф. дар ин бора ниг.: Каширина, Т. В., Давлатёров, Д. Культурное строительство в ГБАО / Т. В. Каширина, Д. Давлатёров // Очерки по истории Советского Бадахшана. – Душанбе: Ирфон, 1981. – С.265.

⁶⁶Собинова, К. Д. Вклад фонда Ага-Хана в развитии ГБАО / К. Д. Собинова. – Душанбе, 2005. – С.73.

⁶⁷Программа компьютеризации основных и средних общеобразовательных школ Республики Таджикистан на 2003-2007. Гражданское общество. Информационно-аналитический сайт [Манобеи электорони]. – Низоми дастрасӣ: www.civil-taj.info

⁶⁸Национальная концепция образования. Гражданское общество. Информационно - аналитический сайт [Манобеи электорони]. – Низоми дастрасӣ: www.civil-taj.info

⁶⁹Наимова, В. Реформа системы образования в Таджикистане, в странах СНГ и Балтии / В. Наимова // Школа и общество. – 2004. - №1. – С.10.

⁷⁰Вклад женщин-ученых Таджикистана в науку. – Душанбе, 2001. – С.73.

нишондиҳанда назар ба соли 1991 47% бештар буд, ки ин аз пешравии соҳаи маориф дар солҳои аввали истиқлолияти кишвар дарак медиҳад.

Давраи дуҷуми ислоҳоти соҳаи маориф солҳои 2001-2015-ро дар бар гирифта, дар он бештар ба муҳайё кардани шароитҳои минбаъда бобати омӯзишу таълим ва ба баробархукукукии марду зан дар гирифтани маълумоти умумӣ, миёнаи махсус ва олий, инчунин, баланд бардоштани сатҳи маҳорати касбӣ (квалификатсия) ва инчунин дар амал татбиқ намудани раванди маърифатӣ ва илмиро дар бар мегирифт⁷¹.

Ислоҳоти нави соҳаи маориф дар замони сохибистиклолии кишвар боис бар он шуд, ки дар ҷумҳурӣ низоми нави таълим: коллечҳо, литсейу гимназияҳо ва дигар шаклҳои таълим аз ҷониби давлат ҳаматарафа дастгирӣ ёбад. Дар солҳои истиқлолият Ҷумҳурии Тоҷикистон барои беҳбуди соҳаи маориф бо созмонҳои байналмилалӣ минақаваӣ як қатор созишномаҳо ба имзо расонид. Чунончи, Ҳукумати Тоҷикистон дар ҳамкорӣ бо Фонди Оғохон, 11 июни соли 1999 барои дар заминаи яке аз мактабҳои шаҳри Хоруғ созмон додани литсеи Оғохон шартнома ба имзо расонид⁷².

Дар қабул гардидани духтарони шаҳру навоҳии дурдасти вилоят ба макотиби олии кишвар, нақши квотаҳои Президентӣ, ки аз ҷониби Пешвои муаззамии миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар соли 1997 қорӣ шуда буд, ниҳоят калон мебошад. Қорӣ шудани он саривақтӣ буд. Аз соли 1997 то 2007 тавассути квотаи Президентӣ барои соҳаи маориф беш аз 380 нафар мутахассис тайёр карда шуд, ки аз ин шумора 307 нафар ё 80,7% -ро духтарон ташкил медиҳанд⁷³.

Қоӣи зикр аст, ки танҳо дар моҳи июни соли 2012 барои хонандагони қирғиззабони ноҳияи Мурғоб тавассути квота бо Ҷумҳурии Қирғизистон мувофиқа кунонидашуда, 11 нафар хонанда ба мактабҳои олии Қирғизистон дохил шуданд, ки ин гувоҳи ғамхориҳои пайвастаи Пешвои муаззамии миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба мардуми Бадахшон аст⁷⁴.

Барои дастгирии кӯдакони болаёқат, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар соли 1999 идрорпулии Президентӣ ва идрорпулии райсони вилоят ва шаҳру ноҳияҳо ташкил доданд. 24 толибилмон гирандаи идрорпулии Президентӣ ва 10 нафар хонанда сазовори идрорпулии райсони вилоят ва шаҳру ноҳияҳо гардиданд⁷⁵.

Бо мақсади мустаҳкам, такмил ва рушди соҳаи маориф тибқи Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 июни соли 2014, таҳти рақами 353: “Оиди Барномаи давлатии ҷустуҷӯ ва дарёфти истеъдодҳо” 19 сентябри соли 2014 дар ВМКБ “Маркази ҷустуҷӯ ва дарёфти истеъдодҳо” бо қарори райси вилоят таъсис дода шуд. Марказ озмуни фосолавӣ таҳти унвони: “Рассомони беҳтарин” барои дохил шудан ба макотиби олии Федератсияи Русия гузаронида буд. Масалан, дар озмун барои дохил

⁷¹Наимова, В. Реформа системы образования в Таджикистане, в странах СНГ и Балтии / В. Наимов // Школа и общество. – 2004. - № 1. – С.11.

⁷²Ҳисоботи солонии Барномаи соҳаи маориф дар соли 1999 // Бойгонии Фонди Оғо-хон. – С.13.

⁷³Очерки истории и теории культуры таджикского народа. Информации по образовательному сектору за 2006-2007. – Душанбе: Контраст, 2006. – Л.12.

⁷⁴Ҳисоботи солонии Раёсати маорифи ВМКБ аз 6-декабри соли 2012 // Бойгонии қорӣи Ҳукумати ВМКБ. – С.8.

⁷⁵Фаъолияти мухтасари маорифи ВМКБ дар 20 соли истиқлолият. 20 майи соли 2011 // Бойгонии қорӣи Ҳукумати ВМКБ. – С.12.

шудан ба донишгоҳи ш.Толятии Федератсияи Русия, 900 нафар толибаи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии ВМКБ иштирок карданд⁷⁶.

Соли 2010 «Соли маориф ва фарҳанги техникӣ» эълон шуда, дар ин бора дар Маркази эҷодиёти кӯдакон ва наврасони вилоят, минбаъд (МКЭН) озмуни вилоятӣ зери унвони: «Ихтирокори чавон» доир гардида, дар он 9 нафар хонандагон иштирок карданд. Аз онҳо 2 нафар дар даври чамъбасти озмун дар ш.Душанбе ширкат варзида, чойҳои якум ва дуюмро ишғол карданд⁷⁷. Моҳи майи соли 2016 дар ш.Душанбе даври сеюми конкурси телевизионӣ зери унвони: «Бозёфт-2016» доир шуда, дар он ихтирокори чавон аз ВМКБ П.Шоҳназар, М.Давлатқадамова, Ф.Алимамадов иштирок карда, бо мукофотҳои пуливу молӣ қадрдонӣ карда шуданд⁷⁸.

Дар вилоят ба кори тайёри ва гузаронидани олимпиадаҳои ҷумҳуриявӣ ва байналхалқии мактаббачагон тавачҷӯҳи хос дода мешавад. Чунончӣ, соли 2009 дар олимпиадаи ҷумҳуриявӣ 37 нафар хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии ш.Хоруғ ва дигар ноҳияҳои вилоят иштирок карданд.

Дар таърихи ВМКБ аз 1 то 8 феввали соли 2010, нахустин олимпиадаи байналхалқии хонандагон бо истифода аз шабакаи иҷтимоии интернет гузаронида шуда, дар он 900 нафар хонандагон ширкат варзида, 188 нафар ба даври дуюми он роҳ ёфтанд. Дар даври дуюм аз ВМКБ 7 нафар толибилмон бо медалҳои тилло, нуқра ва биринҷӣ мукофотонида шуданд.

Чои зикр аст, ки Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба компютеркунонии мактабҳои ВМКБ диққати ҷиддӣ медиҳад. Масалан, тибқи қарори Ҳукумати Тоҷикистон дар бораи «Барномаи компютеркунонии муассисаҳои таълимӣ» соли 1999 мактабҳои ВМКБ аз Фонди Президенти кишвар бо компютерҳои нав мучаҳазонида шуданд. Ҳамин тавр, то соли 2012 дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии ВМКБ 2220 компютер ва 385 принтер мавҷуд буданд. Ин нишондиҳанда, дар миқёси ҷумҳурӣ аз лиҳози компютеркунонии муассисаҳои таълимӣ аз ҳама баланд мебошад, яъне 92%-ро ташкил медиҳад⁷⁹.

Дар тамоми муассисаҳои маърифатии ВМКБ дар соли 2014 2363 компютер, 441 принтер бо 242 синфҳои компютерӣ, 6 тахтаи электронӣ таъмин буданд. Бо кӯшишҳои Ҳукумати кишвар 44 мактаб, шӯъбаҳои маорифи шаҳр ва ноҳияҳои вилоят ба шабакаҳои иҷтимоӣ пайваست карда шуда, мактабҳои дурдасти вилоят бо «Модем» таъмин карда шуданд.

Ҳукумати кишвар сол аз сол маблағгузорино барои соҳаи маорифи ВМКБ зиёд намуда, танҳо дар соли 2016 барои соҳаи маорифи вилоят 106 млн. сомонӣ ҷудо намуд. Маблағи мазкур асосан барои мустақкам намудани базаи моддӣ-техникии соҳаи маорифи вилоят сарф гардид. Солҳои 2009-2010 аз ҷониби Ҳукумати Тоҷикистон 51 адад муассисаҳои маориф сохта ба истифода дода шуданд. Аз ҷумла, 5 мактаби типӣ нав, бо 299 синфҳои нави таълимӣ, ба маблағи 74 миллиону 993 ҳазору 138 сомонӣ таъмири асосӣ шуданд.

⁷⁶Ҳисоботи раёсати маорифи ВМКБ дар соли 2014, 20 декабри соли 2014. - № 481 // Бойғонии ҷорӣи Ҳукумати ВМКБ.. – С.5.

⁷⁷Ҳисоботи оиди фаъолияти Раёсати маориф дар соли 2010 // Бойғонии ҷорӣи Ҳукумати ВМКБ. – С.7.

⁷⁸Ҳисоботи солони маорифи ВМКБ ба ҳолати 5 декабри соли 2016 // Бойғонии ҷорӣи Ҳукумати ВМКБ. – С.8.

⁷⁹Фаъолияти муҳтасари маорифи ВМКБ дар 20 соли истиқлолият. 20 майи соли 2011 // Бойғонии ҷорӣи ҳукумати ВМКБ. – С.15.

Раёсати маорифи ВМКБ дар ҳамкорӣ бо Фонди Оғохон ва Донишгоҳи Осӣи Миёна минбаъд (ДОМ) бо мақсади беҳтар омӯхтани забони англисӣ барномаи махсус: “Барномаи омӯзиши забони англисӣ дар мактабҳои деҳоти вилоят барои солҳои 2009-2010” ба роҳ монда шуд. Тибқи он дар 12 мактаби деҳот курсҳои махсуси чормоҳаи омӯзиши забони англисӣ дар тамоми ноҳияҳои вилоят ташкил карда шуданд⁸⁰.

Роҳбарияти Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2010 диққати асосиро натавон ба сифати дониш ва таълим, балки ба сифати сохтмони биноҳои нави мактаб дар ВМКБ равона намуд. Чунончӣ, аз 17 то 27 сентябри соли 2010 гурӯҳи кории Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон бо роҳбарии ҷонишини аввали вазири маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон Ф. Р. Раҳимов ва аз 20 июн то 27 июни соли 2010 вазири маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон А. Раҳмонов иншоотҳои таълимиро санҷида, сифати сохтмонхоро баҳогузорӣ карданд⁸¹. Сифати дониши хонандагони ВМКБ низ дар соли 2010 санҷида шуда, он бо 3,3 ҳол баҳогузорӣ шуд, ки дар он вақт дар ҷумҳурӣ аз ҳама ҳоли баланд ҳисоб карда шуд⁸².

Ҳукумати кишвар ба масъалаи таълими хонандагони ВМКБ бо китобҳои дарсӣ ва бадеӣ дар замони истиқлолият диққати ҷиддӣ медиҳад. Масалан, моҳи августи соли 2012 аз тарафи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон ба раёсати маорифи ВМКБ 33032 адад китобҳои дарсӣ ба маблағи 327091,32 сомонӣ фиристонида шуда, дар натиҷа 87%, хонандагон бо китобҳои дарсӣ ва 32% бо китобҳои бадеӣ таъмин гардиданд⁸³.

Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади боло бурдани сатҳи ҳудогоҳии миллӣ ва ҷовидон нигоҳ доштани ваҳдати миллӣ тавассути асарҳои бузурги адабони гузаштаву имрӯзаи тоҷик ва “бахшида ба Рӯзи Ваҳдати миллӣ аз 25 то 30 март соли 2016 аввалин сафари «Қорвони китоб»-ро ба Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон ташкил намуда, ин қорвонро дар радифи адабон, ҳамчунин як гурӯҳ аъзои Кумитаи иҷроияи марказии Ҳаракати ваҳдати миллӣ ва эҳёи Тоҷикистон ҳамроҳӣ намуданд.

Барои ворид гардидани муассисаҳои олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба фазои ягонаи ҷаҳонии таълим дар замони истиқлолият тарзи нави қабули ҳуҷҷат ва имтиҳоноти марказонидашуда ба мактабҳои олий ва миёнаи махсус ва омӯзишгоҳҳо ҷорӣ шуд.

Аз 1 март соли 2016 дар ш.Хоруғ нуктаи бақайдгирии “Маркази миллии тестӣ” барои ба қайдгирии довталабон ба 33 мактаби олий ва 8 муассисаи миёнаи касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бинои ДДХ ба номи М. Назаршоев кушода шуд.

Дар солҳои 1991-2018 равобити байналмилалӣ раёсати маорифи ВМКБ бо кишварҳои хориҷ вусъат ёфт. Чунончи дар солҳои 2010-2011-ум 350 нафар ҷавонон дар Донишгоҳҳои Федератсияи Русия, Хитой, Аврупо, ИМА, Ҳиндустон, Украина, Қазоқистон, Қирғизистон дохил шуданд. Масалан, агар дар соли 2000-ум 25 нафар,

⁸⁰Ҳисоботи шӯбаи маорифи ВМКБ оиди иҷрои Барномаи омӯзиши забони англисӣ дар мактабҳои деҳот дар соли 2009-2010 // Бойгонии ҷорӣи Ҳукумати ВМКБ. – С.3.

⁸¹Дар ҳамон ҷо. – С.12-13.

⁸²Ҳисоботи оиди фаъолияти Раёсати маориф дар соли 2010 // Бойгонии ҷорӣи Ҳукумати ВМКБ. – С.10.

⁸³Ҳисоботи солони Раёсати маорифи ВМКБ аз 6 декабри соли 2012 // Бойгонии ҷорӣи Ҳукумати ВМКБ. – С.8.

соли 2005-ум 54 нафар, соли 2008-ум 84 нафар донишҷӯ дар кишварҳои хориҷ таҳсили илм карда бошад, пас дар соли 2010-ум ин шумора ба 167 нафар расид⁸⁴.

Дар баробари муваффақиятҳои дар боло зикр шуда, дар солҳои 2010-2011 дар соҳаи маорифи ВМКБ як қатор норасоӣҳо низ ҷой доштанд. Масалан:

- тамоюли аз кор рафтани муаллимони ҷавон коҳиш наёфт. Танҳо дар 4 моҳи соли хониши 2010-ум 193 омӯзгори ҷавон аз ҷойи кор маҳрум шуданд, ки сабаби он дар кам шудани соатҳои дарсӣ доништа шудааст. Чунончи, тақрибан шумораи хонандагони вилоят сол аз сол коҳиш ёфт. Яъне кам шудани соатҳои дарсӣ боиси аз кор рафтани омӯзгори ҷавон гардид⁸⁵;

- дар машварати августи соли 2011 омӯзгори вилоят оиди проблемаҳои ҷой дошта чунин ибрози ақида намуданд;

- маоши кормандони соҳаи маориф барои таъминоти оилаи онҳо намерасад⁸⁶. Масъала бояд фавран дар сатҳи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳаллу фасли худро ёбад;

- аз макотиби олии кишвар бояд ба ВМКБ кадрҳои соҳибтаҳассус равона карда шаванд, зеро дараҷаи дониши омӯзгори ҷавон ба талаботҳои ҳозиразамон чандон ҷавобгӯ нест;

- омӯзгори ҷавони вилоятро бо хона таъмин ва ё барои бунёди манзили зист ба онҳо қитъаҳои замин ҷудо карда шаванд⁸⁷;

- дар солҳои 2012-2015 дар соҳаи маорифи вилоят чунин камбудӣҳо ҷой доштанд;

- соли 2014 бобати кор дар соҳаи маорифи ВМКБ 422 нафар мутахассисони ҷавон фиристонида шуданд. Аз онҳо 203 нафарашон ба ҷойи кор ҳозир шуда 48%, аммо 219 нафар ба ҷойи кор умуман нарафтанд 51%. Дар соли 2014 аз мактабҳои н. Дарвоз 8 нафар; аз н. Ишкошим 9 нафар; аз н. Роштқалъа 5 нафар; аз ш. Хоруғ 7 нафар омӯзгори корпартоӣ намуданд. Сабаби асосии онро дар паст будани маоши омӯзгори қаламдод намудаанд⁸⁸. Дар н. Ванҷ дар соли 2015 омӯзгори аз фанҳои физика, алгебра, химия, забони русӣ, забони англисӣ, технологияи информатсионӣ, тайёрии ибтидоии ҳарбӣ намерасанд⁸⁹;

- дар ВМКБ 16 мактаб-интернати наздимақтабӣ вучуд дошта, дар онҳо 499 нафар хонанда ба таълим фаро гирифта шудаанд. Аммо барои хӯроки як нафар тарбиягиранда аз бучети давлатӣ ҳамагӣ 1 сомонию 40 дирам ҷудо мешавад, ки ин хеле кам аст. Зарур аст то маблағи мазкур аз бучет зиёд карда шаванд⁹⁰;

- сардори раёсати маорифи ВМКБ Э.Ҷонмирзоев менависад: “Баъди гузарондани мониторинг аз ҷониби мутахассисони раёсат дар вилоят маълум шуд, ки дараҷаи дониши хонандагони мактабҳои миёнаи вилоят назар ба солҳои гузашта хеле паст

⁸⁴Фаъолияти мухтасари маорифи ВМКБ дар 20 соли истиқлолият. 20 майи соли 2011 // Бойгонии ҷорӣи Ҳукумати ВМКБ. – С.12.

⁸⁵Ҳисобот оиди фаъолияти Раёсати маориф дар соли 2010 // Бойгонии ҷорӣи Ҳукумати ВМКБ. – С.1.

⁸⁶Маоши миёнаи муаллимони вилоят дар соли 2010 ҳамагӣ 230 сомонию ташкил мекард. **Муф. дар ин бора ниғ.:** Ш.Афзалшоев. Учитель ГБАО продолжают уходить из школ. 13 апреля, 2010. - <http://news.tj/ru/news/tajikistan/20100413/uchitelya-gbao-prodolzhayut-ukhodit-iz-shkol>

⁸⁷Ҳисоботи Донишкадаи тақмили маълумоти касбии ВМКБ дар нӯҳ моҳи соли 2011. – С.30.

⁸⁸Ҳисоботи раёсати маорифи ВМКБ дар соли 2014 // Бойгонии ҷорӣи Ҳукумати ВМКБ. 20 декабри соли 2014. - №481. – С.5, 11.

⁸⁹Ҳисоботи шӯбаи маорифи н. Ванҷ дар шаш моҳи соли 2015 // Бойгонии ҷорӣи Ҳукумати ВМКБ. – С.6.

⁹⁰Ҳисоботи раёсати маорифи ВМКБ дар соли 2014 // Бойгонии ҷорӣи Ҳукумати ВМКБ. 20 декабри соли 2014. – С.25.

рафтааст. Дар бештари мавридҳо омӯзгорон ба дониши хонандагон худсарона баҳои баланд гузошта, ин кор натавонанд боиси сустхонии толибилмон мегардад, балки боиси коста шудани обрӯи омӯзгорон низ шуда истодааст. Хонандагони вилоят аз фанни “Технологияи компютерӣ” дониши суст доранд”⁹¹;

- соли 2014 160 нафар омӯзгорони ҷавон қарзи имтиёзнok аз бонкҳои давлатӣ гирифта буданд. Дар соли 2014 рӯйхати 40 нафар⁹², соли 2015-ум 52 нафар ва соли 2016-ум 54 нафар⁹³ омӯзгорони ҷавон ба Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон барои гирифтани қарзҳои имтиёзнok муроҷиат карданд, вале ин пурра ҳал кардани проблемаи ҷойдоштаи омӯзгорони вилоятро бартаараф карда наметавонад. Супоришоти чандинқаратаи раиси ВМКБ ба намоёндагони шаҳру ноҳияҳо оиди ҷудо кардани қитъаи замин барои сохтмони манзили зист барои омӯзгорони ҷавон бо мақсади пешгирӣ кардани аз кор рафтани онҳо, умуман иҷро карда намешавад. Методисти синфҳои ибтидоии Донишкадаи тақмили маълумоти касбии ВМКБ А. Ёразиз менависад «...аз сабаби маоши кам на фақат муаллимон, балки ҳатто мураббӣни беҳтарин, ки онҳоро Донишкадаи тақмили маълумоти касбӣ тайёр карда буд ба Руссия ба мардикорӣ рафта истодаанд”⁹⁴;

- гарчанде ВМКБ минтақавӣ аграрӣ бошад ҳам, вале дар ягон муассисаи таълимии касбии он мутахассис оиди истеҳсолоти коркарди маҳсулоти хоҷагии деҳот ва соҳаи хизматрасонӣ омӯхта намешавад;

Дар ВМКБ дар заминаи соҳибистиклолӣ садҳо кӯдакистонҳо, муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ сохта шуда, ба кор шурӯъ намуданд. Роҳбари давлат назди маорифчиёни мамлакат вазифаҳои муҳими тақдирсозро гузоштанд, ки маҳз аз амалӣ намудани онҳо ояндаи Тоҷикистон дар роҳи рушди ҳаматарафа ва пеш аз ҳама бунёди ҷомеаи демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва ягона вобастагии зич дорад. Маҳз рушди нумӯи соҳаи маориф имкон дод, ки ба амалӣ намудани самтҳои стратегӣ ва пеш аз ҳама бунёди иқтисоди саноатӣ-аграрӣ дар Бадахшони Тоҷикистон ноил гардем.

Баҳши дуҷуми боби дуввум масъалаи “**Таҷрибаи таърихии тайёр намудани мутахассисони баландихтисос барои хоҷагии халқи ВМКБ**”-ро дар бар мегирад. Қайд мешавад, ки дар замони бошитоби илму техника густариши бемайлоии технологияи саноатӣ ва иттилоотӣ пешрафти ҷомеаро бе мутахассисони баландсавияи дорои дониши муосири ҷаҳонӣ тасаввур кардан ғайриимкон аст.

Ба даст даровардани истиклолияти давлатии Тоҷикистон дар ҷодаи мутахассисони баландсавияи дорои маълумоти олии аз ҳисоби ҷавонони ВМКБ саҳифаи нави оғоз намуд. Маҳз дар ин замон имконият ба миён омад, ки дар ҳудуди бевоситаи ВМКБ аввалин Донишгоҳ таъсис дода шавад.

Моҳи августи соли 1992 дар ш.Хоруғ, Донишгоҳи давлатии Хоруғ (минбаъд ДДХ) таъсис ёфт, ки бунёдгузори он ходими машҳури ҳизбӣ, доктори илмҳои таърих, профессор М.Назаршоев мебошад⁹⁵. Донишгоҳи давлатии Хоруғ ба номи

⁹¹Ховар, Н. Теъдоди компютерҳо зиёд, дониши хонандагон паст / Н. Ховар // Бадахшон. – 2017. – №16 (10649). – 20 апрел.

⁹² Ҳисоботи раёсати маорифи ВМКБ дар соли 2014 // Бойгонии ҷорӣи Ҳукумати ВМКБ. 20 декабри соли 2014. - № 481. – С.5, 11.

⁹³Ҳисоботи солони маорифи ВМКБ 5 декабри соли 2016 // Бойгонии ҷорӣи Ҳукумати ВМКБ. – С.7.

⁹⁴**Муф. дар ин бора ниг.:** Учителья ГБАО мигрируют в Россию <http://old.news.tj/ru/news/uchitelya-gbao-migriruyut-v-rossiyu>

⁹⁵**Дар ин бора ниг.:** Ҳочибеков, Э. Нақши профессор М. Назаршоев дар инкишофи илми тоҷик / Э. Ҳочибеков // Очеркҳо оиди таърихи Бадахшон. – Душанбе, 2013. – С.162-169.

М.Назаршоев дар 15 соли фаъолияти худ аз соли 1992 то соли 2007 38650 мутахассис тайёр намуда, аз ин теъдод, 30720 ё 79,4%-ро занон ташкил медиҳанд⁹⁶.

Бо дастгирии моддии Ҳукумати ҷумҳурӣ сол аз сол базаи моддӣ-техникии он мустаҳкам гардида, сатҳу сифати таълиму тарбия дар донишгоҳ рӯз то рӯз беҳ шуда истодааст.

Яке аз ҷабҳаи муҳими фаъолияти макотиби олий ва таъмини устодони соҳибунвон-корҳои илмӣ-тадқиқотӣ, таҳсили ҷавонон дар магистратура ва аспирантура ба ҳисоб меравад. Аз ин лиҳоз, роҳбарияти ВМКБ ба тайёр намудани мутахассисони дорои унвони илмидошта диққати зарӯрӣ медиҳад.

Олимони ДДХ ба номи М.Назаршоев дар нашри асару мақолаҳои илмӣ мақоми шоистаеро касб намудаанд.

Маъмурияти ДДХ ба фаъолияти илмӣ - тадқиқотии аспирантон низ диққати ҷиддӣ медиҳад. Соли 2011 дар шӯъбаи аспирантура 46 аспирант таҳсил мекард. Шӯъбаи аспирантураи донишгоҳ алоқаи зич бо Институти таърих бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи А. Дониш, Институти забон ва адабиёт ба номи А. Рӯдакӣ, Институти химия, Институти математика, физика ва физиологияи растаниҳои АУ Ҷумҳурии Тоҷикистон робитаҳои илмӣ дорад. ДДХ инчунин бо “Маркази тадқиқотҳои стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон”, Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, Донишгоҳи Славянии Русияву Тоҷикистон дар тайёр намудани мутахассисони ҷавон ҳамкорӣ менамояд. Ғайр аз ин, ДДХ ба номи М.Назаршоев бо марказҳои хориҷи кишвар чун IIS Лондон, Маркази тадқиқотии ш.Машҳад, Донишгоҳи Фирдавсии Ҷумҳурии Ислонии Эрон, Донишгоҳи Кентукии ИМА ва ғайра равобитаҳои илмӣ дорад.

Дар соли 2011 олимони ДДХ ба номи М.Назаршоев М. Алимшоев аз кафедраи таърихи умумӣ, Ш. Худобахшова, аз факултаи геология ва Б.Ҷумъаева аз кафедраи забонҳои шарқ, С. Алихонова С, Т.Саодатқадамова Т А. Шоинбеков дар семинарҳои байналхалқӣ дар Германия, Италия, Чехия, Хитой, Эстония, Грузия, Қирғизистон, Ўзбекистон, бо маърузаҳои илмӣ баромад намуданд. Месазад қайд кард, ки дар инкишофи илми ВМКБ Н. Офаридоев доктори илми филологӣ, профессор нақши бориз гузоштааст. Н. Офаридоев асосгузори, мактаби топонимикаи Помир ба ҳисоб рафта, чандин шогирдонро дар ин самт тайёр намудааст.

Олимони ДДХ Э. Ҳочибекоев, Ҳ. Хушқадамова дар конгресси байналхалқии шарқшиносон ICANAS-37 Москва, 16 то 21 августи соли 2004; А.Наврӯзбекова дар конфронси байналхалқии ш.Душанбе, К.Қадамшоев дар конфронси ҷумҳуриявӣ бахшида ба 25 солагии боғи ботаникии ш. Кӯлоб бо маърузаҳои пурмуҳтаво баромад намуданд. А.Мамадризохонов, доктори илмҳои биологӣ дар конфронси байналхалқии ш.Марокаш, конфронси 6-уми байналхалқии Британияи Кабир дар конфронсҳои ҷумҳуриявӣ⁹⁷ баромад намуданд. Дотсент Т. Саодатқадамова бошад, дар кори конференсияҳои байналхалқии ш. Бишкек ва Тошканд баромад намуданд.

⁹⁶ Ҳисоботи шӯъбаи кадрҳо дар солҳои 1992-2008 // Бойғонии ҷории ДДХ ба номи М.Назаршоев. – Л. 24.

⁹⁷Мамадризохонов, А., Карамхудоев, Х., Сагторова Х. Роль образования в устойчивом развитии туризма в горных регионах Таджикистан / А. Мамадризохонов, Х. Карамхудоев, Х. Сагторова // Конф ТНУ. – 2011. – май, Мамадризохонов, А., Сагторов, Т. Особенности образовательной программы при переходе к современной системе высшего образования / А. Мамадризохонов, Т. Сагторов // ТО МАН ВС. – 2011. – С.108-111.

Соли 2012 хайати омузгорон ва професорони ДДХ ба номи М.Назаршоев 50 корҳои илмӣ, бо маблағгузори Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон ва аз ҳисоби бучаи донишгоҳ анҷом доданд.

Аз соли 2011 сар карда алоқаи зич дар байни факултаи биологияи ДДХ ба номи М. Назаршоев ва факултаи биологияи Донишгоҳи ба номи М.В.Ломоносови ш.Москва сар шуда буд. Тибқи шартнома олимони ҳарду Донишгоҳ қарор доданд то дар омӯзиши растаниҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон кори якҷояро оғоз бахшанд⁹⁸.

Маҷаллаи илмии ДДХ “Паёми Донишгоҳи Хоруғ” аз соли 1994 мунтазам, бо забонҳои тоҷикӣ ва русӣ нашр мегардад. Маҷалла дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти рақами № 286 аз 5 апрели соли 1994 ба қайд гирифта шудааст⁹⁹. Маҷалла аз соли 2012 дар ду бахш: илмҳои гуманитарӣ бо фарогирии 41 мақола ва табиӣ-математикӣ бо фарогирии 11 мақола нашр мегардад. Дар соли 2012 хайати профессорон, омузгорон, аспирантон ва унвонҷӯёни ДДХ 9 корҳои илмӣ, 25 дастурҳои методӣ, монографияҳо ва зиёда аз 200 мақолаҳои илмӣ дар дохил ва хориҷи кишвар ҷоп намуданд.

Соли 2016 олимони ҷавони ДДХ Ф.Қозинаврӯзов, Ҷ. Заргаров, Ш. Холмамадова, У. Қонунова, Х. Элназарова, Н. Мамадаёзов, С.Х.Давлатбекова, Ж. Олифтаева ва дигарон монографияҳои худро дар мавзӯҳои мубрами илмҳои мухталиф нашр намуданд.

Кобили зикр аст, ки имрӯз хатмкунандагони ДДХ ба номи М. Назаршоев ҷӣ дар дохили кишвар ва ҷӣ хориҷ аз он фидокорона меҳнат менамоянд. Яке аз онҳо Набот Қадамалиева мебошад, ки дар ширкати сайёҳии «Алмармар Франкей-Париж» фаъолият дорад. Нилуфар Ш. сокини ш.Хоруғ соли 2000 баъди хатми литсейи Оғохон ба факултаи муносибатҳои байналхалқии ДДХ дохил шуда, баъди хатми он ба факултаи бизнес-управления Valley University ИМА дохил шуда, унвони илмии мастер-дигриро соҳиб шуд. Бо ширкати Wensor ба ҳайси менечер оиди маркетинг ва савдо дар минтақаи Осиёи ба фаъолият пардохт.

Бо мақсади инкишофи минбаъдаи соҳаҳои иқтисодӣ- иҷтимоии манотиқи кӯҳии кишвар, васеъ намудани шабакаи мактабҳои олий, фароҳам сохтани шароити мусоид барои гирифтани маълумоти касбии мувофиқ бо стандартҳои байналхалқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳамкорӣ бо Ҷумҳуриҳои Қазоқистон ва Қирғизистон дар соли 2000 шартномаи байналхалқӣ оиди таъсис додани Донишгоҳи Осиёи Марказӣ (ДОМ) ба имзо расид.

Донишгоҳи Осиёи Марказӣ дар базаи се кампусдар Хоруғ (Тоҷикистон), Текели (Қазоқистон), ва Норин (Қирғизистон) ки дар оянда бояд дастрасии 40 млн. аҳолиро дар ноҳияҳои кӯҳии Осиёи Марказӣ бо маълумот таъмин намояд, дар назар гирифта шудааст.

Шартномаи муассисон ва оинномаи ин донишгоҳи хусусиро Президентҳои Ҷумҳуриҳои Тоҷикистон, Қирғизистон, Қазоқистон ва Оғохони IV имзо карда, парлумони ин се ҷумҳуриҳо онро тасдиқ карда, СММ онро ба қайд гирифт.

⁹⁸Ҳисоботи илмии ДДХ ба номи М.Назаршоев дар соли 2012 // Бойгонии ҷорӣи ДДХ ба номи М.Назаршоев. – С.29.

⁹⁹Дар ин бор ниг.: Паёми Донишгоҳи Хоруғ. – 2018. - №12. – баҳши 2. – С.2.

Президентҳои ин се кишвар статуси ҳимоятгари он ва Оғохонии IV бошад, Канцлери Донишгоҳи мазкур ба ҳисоб меравад¹⁰⁰.

Донишгоҳи Осиеи Марказӣ бояд ба хатмкунандагони худ маълумоти олии сатҳи байналхалқӣ диҳад ва дипломи он бо стандарти ҷаҳонӣ баробар доништа мешавад. Вазифаи асосии ДОМ дар соҳаи иҷтимоӣ-иқтисодӣ иборат аз он аст, то дар ин минтақа анъана ва мероси ғании халқҳои хиттаи кӯҳиро ҳифз намуда, онҳоро ба сифати захира барои тараққиёти оянда нигаҳдорӣ намояд. Донишгоҳ барномаҳои нави таълимӣ тартиб дода, дар доираи онҳо мутахассисони баландихтисос дорои тафаккури эҷодӣ тайёркардашуда, онҳо чун лидер дар инкишофи иқтисод ва ҳамкориҳои ин хитта бояд ҳиссаи сазовор гузоранд.

Донишгоҳи Осиеи Марказӣ иборат аз Мактаби касбӣ ва маълумоти бефосила ва Мактаби гуманитарӣ ва илмҳои дақиқ (бакалавриат) ва Мактаби инкишоф (магистратура ва докторантура), ки дарҳои хешро дар се шаҳраки донишҷӯён дар Хоруғи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Норини Қирғизистон ва Текели Қазокистон боз намудааст.

Соли 2017 сохтмони кампуси Хоруғи ДОМ ба итмом расида, дар он на фақат шаҳрвандони Тоҷикистон, балки аз хориҷи кишвар низ таҳсил мекунанд.

Ҳамин тавр, бояд зикр намуд, ки Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Асосзугори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои муаззами миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон баҳри таъмини хоҷагии халқи ВМКБ бо мутахассисони баландсавияи дорои маълумоти олии ҷидду ҷаҳди зиёде менамоянд. Ҳам дар ДДХ вилоят ҳам дар макотиби олии Тоҷикистон ва хориҷи кишвар ҷавонони вилоят пурсамар таҳсил намуда, дорои тахассуси баланди касбӣ гардидаанд. Ба мушкилиҳои объективӣ нигоҳ накарда масоили раванди тарбияи кадрҳои дорои маълумоти олии пайгирифта ҳалли худро ёфта истодааст.

Дар қисми сеюми боби ду масъалаи **“Тайёрии кадрҳо дар муассисаҳои маълумоти ибтидоии касбӣ дар шароити иқтисоди бозорӣ”** мавриди таҳлил қарор гирифтааст.

Зикр мешавад, ки дар ибтидои солҳои 90 – уми асри ХХ муассисаҳои таълимӣ ба бӯҳрони иқтисодӣ дучор гардиданд. Аз қор мондани шумораи зиёди корхонаҳои истеҳсоли, муфлисшавии бозори меҳнат, оғози муноқишаи сиёсӣ дар кишвар, теъдоди зиёди муҳочирони иҷборӣ ва гурезагон ба он оварда расонд, ки як муддати тӯлонӣ (асосан то соли 1997) ҷавонони вилоят ба мушкилӣ дучор шуданд.

Дар ин давра муҳочирати ҷавонони вилоят ба хориҷи кишвар рӯ ба афзоиш ниҳод. Ҷавонони соҳибмаълумоти дар макотиби олии хориҷ ва ҷумҳурӣ таҳсил намуда маҷбур буданд ба меҳнати вазнини ҷисмонӣ машғул шаванд. Раванди муҳочирати меҳнатии ҷавонон дар ҳаёти иҷтимоӣ-иқтисодии кишвар рӯйдод ва тамоюли нави иҷтимоӣ гардид.

Бӯҳрони иҷтимоии ҷавонон дар ҷодаи касбомӯзӣ ва таъминоти ҷойи қорӣ то охири асри ХХ идома дошт. Ниҳоят соли 2000 “Консепсияи давлатии рушди системаи маълумоти ибтидоии касбӣ” қабул гардид. Ҳаллу фасли ин масоил ба зиммаи Вазорати меҳнат ва ҳифзи иҷтимоии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон вогузор гардид.

Дар ин давра миқдори мактабҳои олии ҷумҳурӣ ва донишҷӯёни он зиёд шуда бошад ҳам, баробари ин миқдори ҷавононе, ки маълумоти миёна надоштанд низ хело

¹⁰⁰Муф. дар ин бора ниг.: Университет Центральной Азии—один университет, три кампуса [Манобеи электорони]. – Низомии дастрасӣ: <http://ucentralasia.org/About/AboutRussian>

афзуд. Ин гурӯҳи ҷавонон мебоист захираҳои меҳнати Тоҷикистонро ташкил менамуданд. Масъалаи мубрам касбомӯзии ҷавонон, баландшавии савияи касбии онҳо ва имкониятҳои азхуднамоии ҳунар ва касбӣ хеле рӯзмара гардид.

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дарк мекард, ки ин неруи бузурги ҷисмонӣ ва зеҳнии ҷавононро мебояд ба маҷрои бунёдкорӣ равона намуд.

Баробари касбомӯзӣ, таъмини ҷойи кор, пурра намудани норасоии ғоявӣ ва маънавии ҷавонон аҳамияти бузурги натавонанд иқтисодӣ балки амниятӣ дошт. Раванди вазъ ва тамоили вазъи демографӣ, ки сол аз сол ба зиёдшавии миқдори аҳоли ва хусусан кӯдакон меорад, ҳалли масъалаҳои мазкурро боз ҳам рузмарратар менамуд.

Коргоҳи асосие, ки синфи коргари ВМКБ дар он тайёр карда мешавад, ин собиқ омӯзишгоҳи касбӣ-техникии ш.Хоруғ мебошад. Ин муассиса дар соли 1958 расман ифтитоҳ шуда, дар замони шӯравӣ он бо ихтисосҳои, дуредгар, рангмол, кафшергар, тракторист-ронанда мутахассисон тайёр мекард. Қариб тамоми иншоотҳои замони шӯравиро дар вилоят хатмкунандагони омӯзшгоҳи касбӣ-техникии шаҳри Хоруғ бунёд намудаанд. Соли 1987 омӯзишгоҳи касбӣ-техникии № 77-и ш.Хоруғ ба номи собиқ омӯзгори хизматнишондодаи он, иштирокчии Ҷанги Бузурги Ватанӣ-Имомназар Элназаров гузошта шуд. Соли 2008 бошад омӯзишгоҳ ба деҳаи Навободи н.Шуғнон кӯчонида шуда, номи “Литсейи касбӣ-техникии №77-и ноҳияи Шуғнони ВМКБ бо номи И.Элназаровро гирифт”¹⁰¹.

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Литсейи касбӣ-техникии №77-и н.Шуғнон” – ро мунтазам дастгирӣ намуда истодааст. Масалан, соли 2009 барои ба охир расонидани корҳои сохтмони хобгоҳи литсей барои 200 нафар тарбиятгиранда, аз тарафи Раёсати сохтмони асосии назди Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон 500 ҳазор сомонӣ ҷудо гардида, 85% маблағи пешбинишуда аз худ карда шуданд. Дар давоми сол диққати асосӣ аз ҷониби Ҳукумат ба таъмиру барқароркунии таҷҳизотҳои техникӣ, асбобу анҷоми синфхонаҳои таълимӣ, ороиши бинои нави литсей дода шуд¹⁰².

Оиди таъминоти кадрӣ литсей ҳуҷҷатҳои зерини бойгонӣ гувоҳ ҳастанд: “дар литсейи касбӣ-техникии №77 дар соли 2009 бо 28 омӯзгор ва устои истехсолӣ таъмин буда, 7 нафар дорои дараҷаи олий, 1 нафар дараҷаи яқ, 2 нафар дараҷаи 2-юм ва 18 нафар бо дараҷаи умумӣ кор карда”¹⁰³, дар соли хониши 2010-2011 ин миқдор тағйир наёфт¹⁰⁴. Соли 2012 дар литсей 41 нафар омӯзгорон ва устоҳои истехсолӣ, ки аз онҳо 5 нафар аълоҷии Маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон, 8 нафар дорои маълумоти олий, 3 нафар дараҷаи яқ, 2 нафар дараҷаи 2 ва 28 нафар бо дараҷаи умумӣ фаъолият намуданд¹⁰⁵. Соли 2017 бошад, дар литсей 47 нафар омӯзгорон ва устоҳои истехсолӣ, ки аз онҳо 22 нафар бо маълумоти олий, 15 нафар бо маълумоти миёнаи махсус ва 10 нафар бо маълумоти ибтидоии касбӣ, 5 нафар “Аълоҷии маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон”, 10 нафар дорои дараҷаи олий, 13 нафар дорои дараҷаи яқ, 12 нафар

¹⁰¹Муф. дар ин бора ниг.: Ҳисоботи солони Раёсати маорифи ВМКБ 6 декабри соли 2012 // Бойгонии ҷорӣ Ҳукумати ВМКБ. – С.14.

¹⁰²Ҳисобот оиди фаъолияти литсейи касбӣ-техникии №77. н. Шуғнони ВМКБ дар соли 2009 // Бойгонии ҷорӣ Ҳукумати ВМКБ. – С.5.

¹⁰³Ҳисобот оиди фаъолияти литсейи касбӣ-техникии №77. н. Шуғнони ВМКБ дар соли 2009. – С.1.

¹⁰⁴Муф. дар ин бора ниг.: Ҳисобот оиди фаъолияти литсейи касбӣ-техникии №77. н. Шуғнони ВМКБ дар соли 2009. – С.2.

¹⁰⁵Ҳисобот оиди фаъолияти литсейи касбӣ-техникии №77. н. Шуғнони ВМКБ дар соли 2012. – С.4.

дорои дараҷаи 2 ва 12 нафар дорои дараҷаи умумӣ фаъолият мебаранд. Литсей пурра бо омӯзгорон ва устоҳои истеҳсоли таъмин буда, дар он норасоии кадрӣ вучуд надорад¹⁰⁶.

Дар литсей чор устохонаҳои истеҳсоли, чаҳордах утоқи таълимӣ, як китобхона, як кироатхона, як майдончаи варзишӣ, як толори варзишӣ, як ошхона барои хонандагон ва як ошхона барои донишҷӯён мавҷуд аст. Литсей аз рӯи нақша ва барномаҳои таълимӣ аз фанҳои умумӣ ва таҳассусӣ, ки аз тарафи Агенсии шуғли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ шудаанд, фаъолият мебарад¹⁰⁷.

Дар соли таҳсили 2016-2017, 300 нафар ба гурӯҳҳои бучавӣ ва шартномавӣ аз чумла, ба гурӯҳҳои дусола баъди хатми синфи 9 - 48 нафар аз рӯи ихтисосҳои: «Челонгари таъмири автомобил», «Системаи компютерӣ ва интернет-технология», «Монтёри барқӣ»; ба гурӯҳҳои яксола баъди хатми синфи 11 - 252 нафар аз рӯи ихтисосҳои: «Челонгари таъмири автомобил», «Кафшергари газию барқӣ», «Ҳисобдор бо омӯзиши компютер», «Дӯзанда», «Дуредгар», «Фелдшер-бойтор», «Ҳисобдор» ба тариқи шартномавӣ қабул шуданд, ки аз ин теъдод 80 нафарро духтарон ташкил буданд. Оиди сифати таълим дар литсей бояд гуфт, ки дар соли 2015 моҳе як маротиба мониторинг оиди муайян намудани сифати таҳсилот аз фанҳои умумӣ ва таҳассусӣ гузаронида шуданд.

Барои баланд бардоштан ва назорат аз болои сифати таълим дар литсей гурӯҳи идоракунии сифати таҳсилот ташкил шуда, фаъолият намуда истодааст. Моҳе як маротиба дар литсей мониторинг оиди муайян намудани сатҳи сифати таҳсилот гузаронида шуда, дар Шӯроҳои муҳандисӣ-педагогӣ мавриди муҳокима қарор дода мешаванд.

Литсей оиди таҷрибаомӯзӣ бо муассисаҳои дигар шартномаҳоро имзо намудааст. Чунончӣ, соли 2013 литсей бо идораву муассисаҳои корхонаи саҳомии шакли кушоди «Бунёд», идораи роҳсозии № 29, идораи роҳтаъмиркунӣ ва нигахдории роҳҳои минтақаи Ғунди н.Шуғнон, Амонатбонки н. Шуғнон шартномаҳои тарафайн оиди гузаронидани таҷрибаи истеҳсолии хонандагони литсей бе пардохти ҳаққи таҷрибаомӯзӣ баста шуданд.

Оиди компютеркунонии литсейии номбурда ҳуҷҷатҳои зайл далолат мекунанд: «Нақшаи-чорабиниҳои литсейии касбӣ-техникии №77 н. Шуғнон оиди дар амал татбиқ намудани Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 02.09.2010 № 416 «Дар бораи Барномаи компютеркунонии муассисаҳои таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2015», аз 9 банд иборат буда, иҷроиши онҳо таҳти назорати қатъӣ гирифта шудааст.

Маъмурияти литсей бо Донишгоҳи Осиеи Марказӣ, шабакаҳои барқии «Помир-энерҷӣ» ва ҚДММ «Темур» дар соли 2017 шартномаҳои тарафайн оиди ҳамкориро ба имзо расонид.

Соли 2017 дар ҳамкорӣ бо ташкилоти байналмилалӣ хайриявӣ «Човид» дар н. Ишкошим курсҳои кутухмуддати «Суратгир ва наворбардор», «Бофандагӣ» ва «Қаннодӣ» дар базаи мактаби миёнаи деҳаи Вранг кушода шуданд.

Тоҷикистон аз чумлаи он кишварҳое мебошад, ки дорои захираҳои бузурги меҳнатӣ буда, ҳамзамон бо мушкилоти шуғли аҳоли бештар рӯ ба рӯ мегардад..

¹⁰⁶ Ҳисобот оиди фаъолияти литсейии касбӣ-техникии №77 н. Шуғнони ВМКБ дар соли 2017. – С.3.

¹⁰⁷ Дар ҳамон ҷо. – С.4.

Миқёси муҳочират дар мамлакат хеле калон буда, талаботи рӯзафзуни ҷавонону наврасонро бозори меҳнати дохилӣ, ки бо сатҳи пасти музди меҳнат ва набудани ҷойҳои корӣ тавсиф меёбад, қонё гардонида наметавонад ва ин ҳолат афзуншавии муҳочиронро аз ҳисоби қувваи кории ҷавонон рӯз то рӯз афзун мегардонад. Натиҷаҳои тадқиқоти сотсиологие, ки аз ҷониби Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ташкилоти байналмилалӣ меҳнат соли 2009 дар мавзӯи: “Тадқиқот оид ба пасандозҳо ва инвеститсияҳои иқтисодие, ки аз ҳисоби интиқоли маблағҳои пулии муҳочирони меҳнатӣ пурқувват карда шудаанд” гузаронида шуд, нишон доданд, ки аз ҳисоби [ҷавонони](#) ба [муҳочирати](#) меҳнатӣ рафта 31% аз синни 18 то 25, 39% аз синни 26 то 35 соларо ташкил медоданд. Боқимонда 28%-и онҳоро аҳолии аз 36 то 65 сола ташкил медоданд. Яъне дар ин раванд зиёдшавии шумораи ҷавонон ё “ҷавоншавии” муҳочират дида шуда, солҳои охир [муҳочирати](#) меҳнатӣ характери оилавиرو гирифтааст.

Тадқиқотҳои сотсиологӣ аз тарафи марказҳои таҳлилӣ ва ташкилотҳои байналмилалӣ гузаронида нишон медиҳанд, ки сеяки муҳочирони меҳнатӣ, умуман малакаи касбӣ надоранд, зиёда аз нисфи онҳо аз рӯи касбҳои худ кор намеkunанд ва аз ҳама муҳимаш бештарашон ба тақмили ихтисос эҳтиёҷ доранд.

Таҷриба нишон медиҳад, ки омодагии касбии муҳочирони меҳнатӣ омили асосии ҳимояи иҷтимоии онҳост. Яъне, барои баланд бардоштани самаранокии муҳочирати меҳнати беруна, мақсади асосии иҷтимоии ин раванд, тайёр намудани кадрҳои бо ихтисос аз ҳисоби муҳочирони ҷавон мебошад. Вале, сарфи назар аз он, ки дар муассисаҳои касбии-таълимӣ солҳои охир ба касбомӯзии хонандагон диққати зиёд дода мешавад, мутаассифона дараҷаи ихтисос ва забондонии муҳочирони меҳнатӣ, ки ба хориҷи кишвар мераванд, хело нокифоя мебошад.

Тибқи маълумотҳо, ҳарсол аз Ҷумҳурии Тоҷикистон зиёда аз 600-700 ҳазор муҳочирони меҳнатӣ ба хориҷи кишвар мераванд. Лекин, айни замон Вазорати маориф ва Вазорати меҳнат, ҳифзи иҷтимоии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон имконият доранд танҳо 50-60 ҳазор нафар шахрвандони кишварамонро барои касбомӯзӣ фаро гиранд, ки чунин миқдор ба талаботи ҷомеа ҷавобгӯ нест.

Аз гуфтаҳои боло бармеояд, ки, дар шароити афзоиши муҳочирати меҳнати ҷавонон берун аз ҳудуди кишвар як омӯзишгоҳи касбӣ-техникии № 77 н. Шуғнон барои ВМКБ басанда нест.

Бояд зикр намуд, ки то ҳол масоили таъмини ҷойи кор ва азхудкунии касби коргарӣ байни ҷавонони вилоят то охир ҳалли ҳудро наёфтааст.

Месазад, ки ташкилотҳо, идораҳои давлатӣ, созмонҳои ҷамъиятӣ ҳамачониба иқдомҳои созандаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмонро пайгирӣ намуда, баҳри амалӣ намудани ин нақшаҳои стратегӣ камари Ҳиммат банданд.

Қисмати чоруми боби дуюм масъалаи “**Нақши муассисаҳои илмӣ-тадқиқотии ВМКБ ва саҳми онҳо дар инкишофи илми Ҷумҳурии Тоҷикстон**”-ро дар бар мегирад. Зикр мешавад, ки аз ибтидои таъсиси Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшони Тоҷикстон олимони Иттиҳоди Шӯравӣ ба омӯзиш ва таҳқиқи табиат, наботот, канданиҳои фойданоки зеризаминӣ, таърих, забон, адабиёти ин минтақа диққати махсус зоҳир менамуданд.

Дар нимаи дуввуми солҳои 20 – уми асри XX як зумра олимони варзидаи рус ва шӯравӣ баҳри шиносӣ ва омӯзиши ҳаматарафаи ВМКБ ба Тоҷикистон ташриф оварданд. Олимони Шӯравӣ оиди имкониятҳои ғании табиӣ Бадахшон аз таҳқиқотҳои олимони замони подшоҳӣ, ба монанди Н. Федченко, С. Тяншанский, Мейендорф, Прежевальский ва дигарон бархурдор буданд.

Давлати шӯравӣ баҳри истифодабарии ин имкониятҳо чораҳои зарурӣ андешида олимони сатҳи ҷаҳонии соҳаҳои гуногуни илмиро ба ин раванд сафарбар намудааст.

Масъалаи илмии дорои аҳамияти иқтисодидошта - омӯзиши пиряхҳои Помир ба ҳисоб меравад. Дар ин ҷода ва соҳаи омӯзиши масоили сейсмология ва астрофизика ВМКБ нодиртарин минтақаи лабораторияи илми ҷаҳонӣ ба ҳисоб меравад. Яке аз баландтарин расадхонаи астро-физикӣ дар Иттиҳоди Шӯравӣ маҳз дар ноҳияи Ишқошим бунёд гардида буд. Дар расадхонаи ноҳияи Ишқошим натавон олимони Иттиҳоди Шӯравӣ, балки олимони Марказҳои илмии ҷаҳонӣ таҳқиқотҳои худро ба сомон мерасониданд. Дар тамоми ғӯшаю канори ВМКБ истгоҳҳои санҷишии обу ҳаво ва вазъи заминларза ҷойгир буданд, ки маълумотҳои онҳо ба захираи маводи илмии муассисаҳои Иттиҳоди Шӯравӣ шомил мегардиданд.

Шомилшавии ҷавонони боистеъдоди ВМКБ ба илм дар нимаи дууми асри XX суръати тоза мегирад. Дар ин ҷода сахми арзандаи Қаҳрамони Тоҷикистон, Котиби аввали КМ ҲК Ҷумҳурии Тоҷикистон (1946-1956) академик Бобоҷон Ғафуровро қайд намудан зарур аст. Маҳз дар натиҷаи кӯшиш ва ғайрати ин абармард аз ҳисоби донишҷӯёни солҳои 40-50 – уми асри XX аз ВМКБ дар донишкадаю донишгоҳҳои Тоҷикистон, Москва, Тошканд, Ленинград ва дигар шаҳрҳо таҳсил кардаанд, гурӯҳи аввалини олимони варзидаи илми Ҷумҳурии Тоҷикистон тарбия ёфтанд. Дар қатори онҳо академикҳо – О. Акназаров (химия), Р. Масов, Ю. Ёқубов, Ҳ. Назаров, Х. Юсуубеков, Ҳ. К. Ҷӯраев ва дигаронро номбар кардан мумкин аст.

Институти биологии Помир соли 1969 дар заминаи Боғи ботаникии Помир, Пойгоҳи биологии Помир ва заминагоҳи н. Ишқошим оид ба заминкорӣ таъсис дода шудааст. Самтҳои асосии таҳқиқоти илмии институт инҳо мебошанд: коркарди асосҳои илмӣ ва усулҳои ҳифз ва истифодаи оқилона ва мониторинги ҳолати гуногуншаклии биологии олами набототи Помир; таҳқиқи пӯшаҳои наботот ва маҳсулнокии массивҳои чаробонӣ, масъалаҳои генетика; селекция ва тухмипарварии зироатҳои кишоварзӣ; чамъоварӣ ва тартиб додани захираи маълумот оид ба генофонди маҳаллии зироатҳои кишоварзӣ ва ҳифзи онҳо, коркарди асосҳои илмии интродуксия ва ба иқлим мутобиқгардонии растаниҳо дар шароити баландкӯҳӣ; масъалаҳои физиология ва биохимияи экологии растаниҳо; таҳқиқи ҷанбаҳои физиологияи биохимиявии мутобиқгардонии растаниҳо ба омилҳои ғайриоддӣ баландкӯҳи Помир, таҳқиқи тағйироти ҷаҳонии иқлим ба экосистемаҳои баландкӯҳӣ.

Олимони институт ба дастовардҳои зерини илмӣ ноил гардиданд. Масалан, нишон дода шудааст, ки дар ВМКБ аз рӯи гуногуншаклии навъҳои мулоими гандум дар Осиёи Марказӣ мавқеи пешсафро ишғол менамояд. Масалан, аз 273 навъи дар Осиёи Марказӣ маълуми гандуми мулоим 151 навъи онҳо дар Помири Ғарбӣ дучор меоянд. 69 намудҳои гуногуни гандумҳои мулоими маҳаллӣ ва 11 шакли паканаи ин гандум чамъоварӣ карда шудааст. Дар байни онҳо 5 намуди гандуми мулоими белигул барои илм намудҳои нав мебошанд, ки дар деҳаи Япшорв ва Рухчи водии Бартанг ошкор гардидаанд.

Инчунин аз тарафи селекционерҳои [институт](#) навъи нави тритикале бо номи «Бадахшон» ҳосил карда шуд, ки он бо серҳосилӣ 47-50 с/га фарқ карда, дар шароити иқлимии Бадахшон мутобиқ гардонида шудааст. Ин навъ аз навъсанҷии давлатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бомуваффақият гузашта истодааст¹⁰⁸.

Аз ҷониби олимони Институт полиморфизми чормағзи юнонӣ ошкор шуда, шаклҳои тунукрешаи серравған ва тезпази он чудо карда шуда, боз муқаррар карда шудааст, ки дар [Помир](#) танҳо ду навъи тути сафед ва сиёҳ месабад. Навъ ва шаклҳои хушкмевагӣ ва хӯрокии тут бо ҳосилнокии баланд ва қанднокӣ чудо карда шудааст¹⁰⁹.

Дар Боғи ботаникии [Помир](#) ба номи А. В. Гурский озмоиши ҳазорҳо намуд, навъ ва шаклҳои растаниҳои сохтмонӣ, гулдори ороишӣ ва алафии табиати маҳаллӣ ва бегона дошта гузаронида шуд. Дар боғ шӯъбаҳои флоравии Аврупо, Қрим ва Кавказ, Америкаи Шимолӣ, Осиёи Шарқӣ, Осиёи Марказӣ таъсис дода шудаанд. Дар солҳои охир коллексияи растаниҳои сӯзанбарг то 80 намуд, растаниҳои баргӣ то 180 намуд пурра карда шуд. Коллексияи боғ дар 40 соли охир се маротиба афзун гардид.

Дар Боғи ботаникӣ дар коллексияи растаниҳои табобатӣ 70 намуди растаниҳои яксола ва бисёрсола ҷамъоварӣ шуда, дар парваришгоҳҳои боғ барои иҷрои корҳои кабудизоркунӣ ҳамасола 7 ҳазор растаниҳои гулдори ороишӣ омода карда мешаванд.

Дар осорхонаи «Табиат»-и институти биологӣ таърихи таҳқиқи захираҳои табиӣ [Помир](#) аз давраҳои қадим то рӯзҳои мо ба таври васеъ тасвир карда шудааст.

Муассисаи тадқиқотии дигари ВМКБ ин **Институти илмҳои гуманитарӣ (ИИГ)** буда, он соли 1991 бо қарори Раёсати АИ ҶТ [дар](#) заминаи шӯъбаи помиршиносӣ ва шӯъбаи таҳқиқоти иҷтимоиву иқтисодии Пойгоҳи [дар](#) Помир будаи АИ ҶТ бо мақсади тавсияи минбаъдаи таҳқиқоти бунёдии забонҳо, фарҳанги хоси маънавӣ, таърих, иқтисод ва шуури ҷамъиятии мардуми ВМКБ таъсис ёфтааст.

Самтҳои асосии тадқиқоти илмии институт аз инҳо иборат аст: омӯзиши забонҳои помирӣ, навъҳои гуногун забони фолклорӣ ва адабӣ; нигоҳдорӣ ва рушди онҳо;

- ташкили манбаъҳои илмӣ бо роҳи ҷамъовари маводи забоншиносӣ, фолклорӣ, мардумшиносӣ, динӣ аз аҳолии бунёди фондҳои илмӣ [дар](#) соҳаҳои забонҳо, осори фолклориву адабӣ, ҳунари мусиқӣ, дин, фарҳанги моддиву маънавии Бадахшон;

- нашри матнҳои забоншиносӣ, фолклорӣ, мардумшиносӣ ба забонҳои помирӣ бо тарҷумаи илмии тоҷикиву русӣ, тавзеҳот ва феҳристҳо, то ки онҳо дастраси шарқшиносони Тоҷикистон ва кишварҳои хориҷӣ гарданд;

- идомаи омӯзиши таърихи забонҳои помирӣ бо ҷанбаи муқоисавию типологӣ, муайян кардани робитаи тарафайнии онҳо ва мақомашон [дар](#) байни забонҳои дигари эронӣ, ҳинду ориёӣ (ҳиндӣ) ва ҳинду аврупоӣ;

- тартиб додан ва нашри илмии куллиёти бисёрҷилдаи фолклори Бадахшон;

- идомаи таҳқиқоти жанрӣ ва қиёсии фолклори Бадахшон;

- нашри илмӣ ва тадқиқи адабиёти Бадахшон;

- омӯзиши таърихи мардуми Помир ва фарҳанги моддиву маънавии онҳо аз замонҳои қадимтарин то рӯзҳои мо;

- тартиб додан ва нашри алифбоҳо, китобҳои дарсӣ, луғатҳо, сарфу наҳви забонҳои помирӣ, инчунин барои омӯзиши мустақилонаи забонҳои помирӣ¹¹⁰;

¹⁰⁸<http://hl.mailru.su/mcached?q=Институти биологии Памир&url>

¹⁰⁹**Муф. дар ин бора ниг.:** <http://hl.mailru.su/mcached?q=Институти биологии Памир&url>

¹¹⁰<http://hl.mailru.su/mcached?q=%20Институтҳои тадқиқоти дар ВМКБ>

- Ҳамоҳангсозӣ ва робитаҳои илмӣ бо помиршиносии ИДМ, инчунин бо эроншиносону помиршиносони хориҷӣ бо мақсади омӯзиши муқоисавии забонҳои помирӣ мавҷуд [дар](#) қаламрави [ВМКБ](#) ва кишварҳои хориҷӣ, ташкили экспедитсияҳои муштараки илмӣ минтақавӣ, ташкили семинарҳо, конференсияҳо, симпозиумҳои илмӣ, ба вучуд овардани осори ҷомеаи илмӣ забониносиву фарҳангшиносӣ ва таҳқиқи бунёди иҷтимоиву иқтисодии Помир ва омода кардани тавсияҳо бобати рушди иҷтимоиву иқтисодии [ВМКБ](#) ва ҷумҳурӣ. [Дар](#) институт ҷамъ 36 нафар кор мекунанд, ки аз онҳо 4 нафар доктор ва 11 нафар номзади илм мебошанд.

Институт бо [институтҳои](#) забоншиносӣ, шарқшиносӣ, фалсафа, таърих ва антропологияи АИ ФР, Донишгоҳи давлатии гуманитарии Россия, кафедраи забонҳои эронии Институти кишварҳои Осиё ва Африкаи Донишгоҳи давлатии Москва ва муассисаҳои илмӣ АИ ҶТ робитаи илмӣ дорад.

Аз ҷониби олимони Институти Илмҳои Гуманитарии (ИИГ) АИ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи ба риштаи таҳқиқ гирифта шуда, як қатор рисолаҳои илмӣ нашр шуда, ҳатто тартиб додани алифбо барои 5 забонҳои помирӣ ВМКБ (шуғнонӣ–рушонӣ–бартангӣ, ишқошимӣ ва ваҳонӣ) шурӯъ шуда буд. Дар ин муддат дар ш. Москва се ҷилд китоби «Шугнано-русский словарь» -и профессор Д. Карамшоев нашр шуд.

[Дар](#) соҳаи фолклоршиносӣ ва адабиёти Бадахшон таҳқиқи жанриву типологии адабиёт ва фолклори ин минтақа сурат гирифтааст: Масалан дар ин бораи доктори илмҳои филологӣ Н. Шакармамадов “Даргилик-жанри махсуси фолклор” (1992); “Фолклори Помир”, ҷ. 1. «Зарбулмасал ва мақолаҳои сокинони Шуғнон ва Рӯшон», 1992; “Сурудҳои туйи Помир”, (1993); “Муқаддасот – мероси таърихиву фарҳангии халқ” 2011) нашр намуданд. Профессор Н. Шакармамадов дар китоби Фолклори Помир, оиди пайдоиши оламу одам, шахсҳои асотирӣ ва таърихӣ, ҳодисаҳои таърихӣ ва маишӣ, остонҳо, аломатҳои рӯйсанг ва инчунин ривоятҳои аз байни сокинони ВМКБ ҷамъовардаи муаллиф ва шогирдонаш маводи пурарзиш ҷамъоварӣ ва нашр кардааст. Дар маҷмӯаи мақолаҳои Н. Шакармамадов “Бадахшон дар масири тамаддуни умумибашарӣ” перомуни фолклори Бадахшон, тадқиқи он, Фалак, рақси пойамал, суруди сартарошон ва қисми охири он хотироти муаллифро дар бар гирифтааст. Н. Шакармамадов дар ҳаммуаллифӣ бо О. Шакармамадов оиди зарбулмасалҳои мардуми Шуғнону Рӯшон тадқиқоти ҷолиберо анҷом доданд.

Омӯзиши проблемаҳои иҷтимоӣ-иқтисодии ВМКБ дар тадқиқоти Н. Хоналиев дарҷ ёфтааст.

Дар Институти илмҳои гуманитарии АИ ҶТ ба номи академик Б. И. Исқандаров маҷаллаи илмӣ бо номи “Помиршиносӣ” вучуд дорад.

Дар соҳаи фалсафа, дин ва сотсиология институт қорҳои зеринро анҷом дод: таҳқиқи ҷомеаи аҳолии исмоилӣ ва робитаи он бо зардуштия, тасаввуф ва ҷараёнҳои дигари шарқи исломӣ дар осори профессор Х. Додхудоев ва асару мақолаҳои А. Шохуморов инъикос ёфтаанд.

Масъалаҳои рушди ҷомеа ва ҷобачогузории нерӯҳои истеҳсолкунандаи ВМКБ таҳқиқ шуда, заминаҳои иқтисодии рушди манбаъҳои нерӯҳои истеҳсолкунандаи

вилоят арзёбӣ гардидааст, вазъи имрӯзаи рушди иқтисодиву иҷтимоии ВМКБ дар шароити бозоргонӣ мавриди таҳлил қарор мегирад¹¹¹.

Ин ду муассисаи илмӣ дар тайёр намудани кадрҳои илмӣ дар баробари ДДХ саҳми босазое доранд. Масалан, дар солҳои 2001-2007 дар аспирантураи Институти илмҳои гуманитарии АИ ҚТ 154 аспирант, аз ҷумла; 51 нафар занон таҳсил намуданд.

Муассисаи дигари илмӣ-тадқиқотии ВМКБ ин **Филиали муассисаи давлатии «Донишкадаи ҷумҳуриявии тақмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф дар ВМКБ»**, расман таҳти унвони “Донишкадаи тақмили маълумоти касбии (ДТМК)-и вилоят ба номи Тӯтишо Назришоев” буда, ин муассиса аз соли 1957 фаъолият дорад.

Дар соли 1996 Донишкада ба Маркази методи муаллимон табдил дода шуд. Аз соли 1996 сар карда кормандони донишкада қорҳои илмӣ-тадқиқотӣ бурда, 9 нафар кормандони Донишкадаи тақмили маълумоти касбӣ номзади илмҳои педагогӣ гардиданд.

Ҳанӯз дар соли 2007 ташкилоти ҷамъиятӣ аз байни муаллимони пешқадами ВМКБ бо номи «Падида» ташкил шуда буд. Онҳо мақолаҳои илмӣ-методи ро муҳокима, тавсияномаҳо ва китобҳои дарсиро тартиб дода буданд. Аз ҷумла, китобҳои дарсӣ чун: «Таърихи халқи тоҷик», барои синфи 6, (ба забони қирғизӣ), «Технологияи информатсионӣ» барои синфи 10 тартиб дода шуданд ва онҳо бо қарори Коллегии Вазорати Маорифи ҚТ тасдиқ ва ба мактабҳои ҷумҳурӣ тавсия шуданд.¹¹²

Бори аввал дар замони истиқлолият олимони Донишкадаи тақмили маълумоти касбӣ муаллифони китобҳои дарсӣ барои тамоми ҷумҳурӣ гардиданд.

Барои инкишофи қорҳои эҷодӣ дар ВМКБ аз соли 2010 дар назди Донишкадаи тақмили маълумоти касбии вилоят “Академияи хурди мактаббачагони ВМКБ” ташкил шуд.

Аз 13 то 15 марти соли 2014 дар ш. Торонтои Канада конференцияи ҳарсолаи 58-ум аз рӯи мавзӯи «Ҷамъияти байналхалқии маълумот ва муқоиса» доир шуда, дар он директори Донишкадаи тақмили маълумоти касбии ВМКБ Ҷ. Булбулов бо ҳамкориҳои профессори Университети Торонто С. Ниёзов дар мавзӯи “Навсозии маълумоти Осиёи Марказӣ барои ҳалли зарурияти маълумот баъди сохти шӯравӣ: Таҷрибаи Донишкадаи тақмили маълумоти касбии ВМКБ” баромад карданд.

Ҳамин тавр, дар ВМКБ се муассисаи илмӣ-тадқиқотӣ: Институти биологии Помир ба номи Х. Юсуфбеков, Институти илмҳои гуманитарӣ ба номи Б. Искандаров ва Донишкадаи тақмили маълумоти касбии ба номи Т. Назришоев вучуд дошта, дар инкишофи илмҳои табиӣ ва ҷомеашиносии Тоҷикистон ҳиссаи сазовор доранд.

Дар ҳулосаи қор натиҷаҳои тадқиқот ва пешниҳодоти муаллиф нисбати омӯзиши мавзӯ ва проблемаҳои мавҷуда дар соҳаи фарҳанги вилоят акс ёфтаанд.

¹¹¹<http://hl.mailru.su/mcached?q=%20> Институтҳои тадқиқотӣ дар ВМКБ

¹¹²Фаъолияти мухтасари маорифи ВМКБ дар 20 соли истиқлолият. 20 майи соли 2011. – С.12.

**Мазмуни асосии мавзӯи рисола дар мақолоти зерини муаллиф инъикос ёфтаанд:
Мақолаҳои илмие, ки дар маҷаллаҳои тақризишавандаи ҚОА назди Президенти
Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таърифи расидаанд:**

1. Абдурамонова, П. Д. История становления и развития туризма в ГБАО в конце XX-начале XXI вв. / П. Д. Абдурамонова //Муаррих. – 2018. - № 2 (14). – С.73-78.
2. Абдурамонова, П. Д. Таърихи инкишофи хоҷагии кишлоки ВМКБ дар охири асри XX ва аввали асри XXI /П. Д. Абдурамонова //Муаррих.– 2018. – № 3 (15). – С.64-69.
3. Абдурамонова, П. Д. История развития внешней торговли Республики Таджикистан с зарубежными странами через территории ГБАО (2011-2017 гг.) /П. Д. Абдурамонова //Ахбори ШИҶ АИ ҶТ...
4. Вазъияти сиёсӣ-иқтисодӣ ва иҷтимоии фарҳангии Тоҷикистон дар охири асри XX Маҷаллаи №1, соли 2018, Институту илмҳои гуманитарӣ ба номи Б. Искандаров. Масъалаҳои Помиршиносӣ 5 С. Podshokhonim Adduramonova.

Аннотатсия

ба автореферати диссертатсияи Абдурамонова Подшоҳоним Давлатамоновна дар мавзӯи «Ҳаёти фарҳангии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон дар солҳои 1991-2016» барои дарёфти дараҷаи илмии номзоди илмҳои таърих аз рӯи ихтисоси 07 00 02 – Таърихи ватанӣ (илмҳои таърихӣ)

Калидвожаҳо: Тоҷикистон, ҳукумат, вилоят, ВМКБ, фарҳанг, санъат, маориф, илм, тандурустӣ, муассисаҳои фарҳангӣ, китобхона, бойгонӣ, хунароҳои мардумӣ, омор, тадқиқот, мактаб, сохтмон, озмун, истиқлолият.

Мақсади тадқиқот. Ҳадафи асосии тадқиқоти диссертатсионӣ таҳлили маҷмӯи таърихнигорӣ ва инъикоси таърихи рушду нумуи фарҳанги Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, дар тӯли солҳои истиқлололият аз ҷониби муаррихон ва санъатшиносони ватанӣ ва хориҷӣ амалӣ гардидааст, ба ҳисоб меравад. Дар асоси сарчашмаҳои бойгонӣ, оморӣ, маводи васоити ахбори омма, хотираҳои ходимони фарҳанг, таҳлили илмии раванди таҳавуллоти таърихии ҳаёти меҳнаткашони ВМКБ пешниҳод мешавад.

Объекти тадқиқот мадорики бойгонӣ, адабиёти таърихӣ, монографияҳо, диссертатсияҳо, мақолаҳо ва маҷмӯаҳо, ки ба омӯзиши ҳаёти фарҳангии мардуми Бадахшон дар замони истиқлолият бахшида шудаанд, маҳсуб меёбанд.

Предмети тадқиқот муайян намудани дараҷаи таҳқиқи таърихи омӯзиши ҳаёти фарҳангии ВМКБ ба ҳисоб меравад.

Асосҳои услубии тадқиқот. Дар диссертатсия муаллиф усулҳои илмии омӯзиши таърихнигорӣ ва таърихияти мавзӯро, ки ба даврабандии омӯзиши ҳаёти фарҳангии ВМКБ, муоинаи марҳилаҳои асосӣ, ки ба рушди фарҳанги кишвар мусоидат намудаанд, баррасӣ намудааст. Ба сифати асоси методологии тадқиқот маҷмӯи усулҳои истифода шудаанд, ки дар байни онҳо усулҳои таърихияти илмӣ, аз қабилӣ муқоисавӣ-таърихӣ, масъалагузорӣ-солномавӣ, таърихӣ, инчунин усулҳои таҳлили иҷтимоӣ-таърихӣ мавқеи асосиро ишғол менамоянд.

Навоварии тадқиқот:

- рисола нахустин маҷмӯи тадқиқоти диссертатсионӣ мебошад, ки ба омӯзиши ҳаёти фарҳангӣ, илм, маориф, соҳаҳои варзиш, сайёҳӣ, эҳё ва рушди хунароҳои мардумии ВМКБ дар замони истиқлолият бахшида шудааст;

- ба илм бори нахуст як қатор мадорики бойгонӣ, манобеи таърихӣ ва маълумоти рӯзномавӣ-маҷаллавӣ ворид карда мешавад;

- таҳқиқи раванди тадқиқи раванди хусусиятҳои хоси ҳаёти фарҳангии ВМКБ;
- тадқиқи раванди хусусиятҳои хоси ҳаёти фарҳангии ВМКБ ба таври объективӣ нишон дода шудааст;
- омӯзиши ва таҳлили фаъолияти муассисаҳои фарҳангӣ ва рушди хунароҳои мардумӣ, баррасӣ гардидааст;
- тадқиқ ва нишон додани раванди инкишофи соҳаи варзиш дар ВМКБ;
- таҳлили вазъи кунунӣ ва дурнамои рушди соҳаи сайёҳӣ дар ВМКБ.
- ба таври амиқ дар асоси мадорики бойгонӣ тадқиқи фаъолияти муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар шароити дигаргуниҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва фарҳангиву сиёсӣ;
- нишон додани саҳми муассисаҳои тадқиқоти ВМКБ дар инкишофи илмҳои ҷамъиятӣ ва табиатшиносии Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Аҳамияти амалии тадқиқот. Диссертатсия дорои аҳамияти илмӣ-назариявӣ ва амалӣ буда, натиҷаҳои ба дастмада метавонанд дар қорҳои илмӣ-тадқиқоти муаррихон ҷиҳати муайян кардани равиҳо, усулҳо ва услубҳои тадқиқоти ҳеш, ки ба ҷанбаҳои гуногуни ҳаёти фарҳангии халқи тоҷик бахшида шудаанд, кумаки воқеӣ расонанд. Натиҷаҳои тадқиқот метавонанд барои офаридани тадқиқоти нав дар омӯзиши таърихи ватанӣ, курсҳои лексионӣ ва махсус аз ҷанни “таърихи халқи тоҷик” дар макотиби олии ҷумҳури истифода шаванд.

Аннотация

на автореферат диссертации Абдурамоновой Подшоҳоним Давлатамоновны на тему “Культурная жизнь Горно - Бадахшанской автономной области за 1991-2016 годы”, на соискание учёной степени кандидата исторических наук по специальности 07 00 02 – “Отечественная история” (исторические науки)

Ключевые слова: Таджикистан, власть, область, ГБАО, культура, искусство, образование, наука, здравоохранение, культурные учреждения, библиотека, архив, народные ремёсла, статистика, исследование, школа, строительство, конкурс (фестиваль) независимость.

Цель исследования. Основной целью диссертационного исследования является анализ собранного исторического материала и отражение истории развития культуры ГБАО, который накоплен и изучен за годы независимости историками, также отечественными и зарубежными искусствоведами. Согласно архивным источникам, статистике, материалам средств массовой информации, воспоминаниям деятелей культуры, представляется научный анализ исторического процесса жизни трудящихся ГБАО.

Объектом исследования являются архивные документы, историческая литература, статьи и сборники, которые посвящены культурной жизни народов Бадахшана в период независимости Таджикистана.

Предмет исследования. Определить уровень исследования истории изучения культурной жизни ГБАО.

Стилистические основы исследования. В диссертации автор приводит (использует) научные методы изучения истории и историзм темы, которые помогли по периодам изучить культурную жизнь ГБАО, обследовать главные этапы, которые способствовали развитию культуры страны. В качестве основы методологии исследования были использованы серии методов, среди которых методы научного историзма, в том числе сравнительно – исторический, летописный, исторический, также методы социально – исторического анализа занимают основное место.

Новизна исследования:

- работа является первым диссертационным исследованием, которая посвящена изучению культурной жизни, науке, образованию, спортивной отрасли, возрождению и развитию народных ремёсел ГBAO за годы независимости;
- впервые в науку войдёт ряд архивных материалов, исторических документов и газетно – журнальная информация;
- в объективном виде в ходе исследования показаны характерные особенности культурной жизни ГBAO;
- подробно изложен вопрос изучения и анализа деятельности культурных учреждений и развития народных ремёсел;
- исследован и показан процесс развития спортивной отрасли в ГBAO;
- проанализировано современное состояние и перспективы развития туристической отрасли в ГBAO;
- на основе архивных материалов правдиво исследована деятельность учреждений общего среднего образования в условиях социально – экономических и культурно – политических преобразований;
- показы заслуги исследовательских учреждений ГBAO в развитии общественных и естественных наук Республики Таджикистан.

Практическая значимость (значение) исследования. Диссертация обладает научно – теоретической значимостью. Результаты исследования могут быть использованы в научно – исследовательских работах историков с целью определения направлений, методов и стилей настоящего исследования, которые посвящены различным аспектам культурной жизни таджикского народа. Результаты исследования также могут служить для проведения нового исследования в изучении отечественной истории, лекционных и спецкурсов по истории таджикского народа в высших учебных заведениях республики.

Annotation

for the dissertation work of Abdurahmonova Podshohonim Davlatamonovna on the topic “Cultural life of the Gorno-Badakhshan Autonomous Region for 1991-2016”, for the degree of candidate of historical sciences in the specialty 07 00 02 - “Domestic History” (historical sciences)

Key words: Tajikistan, government, region, GBAO, culture, art, education, science, health care, cultural institutions, library, archive, folk crafts, statistics, research, school, construction, competition (festival) independence.

Purpose of the study. The main purpose of the dissertation research is the analysis of the collected historical material and a reflection of the history of the development of culture in the GBAO, which has been accumulated and studied by historians, also domestic and foreign art historians, during the years of independence. According to archival sources, statistics, media materials, memories of cultural figures, a scientific analysis of the historical process of life of workers of GBAO is presented.

The object of the research is archival documents, historical literature, articles and collections that are devoted to the cultural life of the people of Badakhshan during the period of independence of Tajikistan.

Subject of study. Determine the level of study of the history of studying the cultural life of GBAO.

The stylistic foundations of the study.In the dissertation, the author cites (uses) scientific methods of studying the history and historicism of the topic, which helped by periods to explore the cultural life of GBAO, to explore the main stages that contributed to the development of the country's culture. As the basis of the research methodology was used a series of methods, among which methods of scientific historicism, including comparative - historical, chronicle, historical, as well as methods of socio-historical analysis occupy the main place.

The novelty of the study:

- the work is the first dissertation research, which is devoted to the study of cultural life, science, education, sports industry, revival and development of folk crafts of GBAO for the years of independence;
- for the first time, a number of archival materials, historical documents and newspaper and magazine information will be included in science;
- in an objective form during the study, the characteristic features of the cultural life of GBAO are shown;
- details the issue of studying and analyzing the activities of cultural institutions and the development of folk crafts;
- the development of the sports industry in GBAO was investigated and shown;
- analyzed the current state and prospect of development of the tourist industry in the GBAO;
- on the basis of archival materials, the activities of institutions of secondary education in the conditions of socio-economic and cultural-political transformations have been truthfully investigated;
- the merits of research institutions in the GBAO in the development of social and natural sciences of the Republic of Tajikistan are shown.

The practical significance (value) of the study. The thesis has a scientific - theoretical significance. The results of the study can be used in the research work of historians in order to determine the directions, methods and styles of this study, which are devoted to various aspects of the cultural life of the Tajik people. The results of the study can also serve to conduct a new study in the study of national history, lecture and special courses on the history of the Tajik people in higher educational institutions of the republic.